

راهنمای حمایت از کودکان دارای والدین زندان

ویژه مراقبین کودک

حامد فرمند

راهنمای حمایت از کودکان دارای والدین زندان

ویژه مراقبین کودک

همراه با مطالبی برای معلمان و کادر آموزشی، وکلا و شاغلین در قوه قضائیه، پزشکان و کادر درمانی، مددکاران و فعالان اجتماعی، فعالان مدنی و رسانه‌ها و سایر شهروندان

حامد فرمند

بنیان‌گذار و مدیر موسسه بین‌المللی کودکان زندانیان

توانا
TAVANA

آموزشکده آنلاین
برای جامعه مدنی ایران

e-collaborative

for civic education

آموزشکده آنلایین
برای جامعه مدنی ایران

<http://www.tavaana.org>

پروژه

e-collaborative
for civic education

<http://www.eciviced.org>

راهنمای حمایت از کودکان دارای والدین زندان

حامد فرمند (بنیان‌گذار و مدیر موسسه بین‌المللی کودکان زندانیان)

نقاشی روی جلد اثر: Paul Klee

آموزشکده توانا (آموزشکده الکترونیکی برای جامعه مدنی ایران)

ناشر: E-Collaborative for Civic Education

© E-Collaborative for Civic Education 2023

e-collaborative for civic education

(E-Collaborative Civic Education) ECCE یک سازمان غیرانتفاعی در ایالات متحده آمریکا، تحت 501c3 است که از فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات برای آموزش و ارتقای سطح شهروندی و زندگی سیاسی دموکراتیک استفاده می‌کند.

ما به عنوان بنیانگذاران و مدیران این سازمان اشتیاق عمیق مشترکی داریم که شکل‌دهنده ایده‌های جوامع باز است. همچنین برای ما، شهروند، دانش شهروندی، مسئولیت و وظیفه شهروندی یک فرد در محافظت از جامعه سیاسی دموکراتیک پایه و اساس کار است؛ همان‌طور که حقوق عام بشر که هر شهروندی باید از آن‌ها برخوردار باشد، اساسی و بنیادی هستند. ECCE دموکراسی را تنها نظام سیاسی قادر به تأمین طیف کاملی از آزادی‌های شهروندی و سیاسی برای تک‌تک شهروندان و امنیت برابری و عدالت می‌داند. ما دموکراسی را مجموعه‌ای از ارزش‌ها، نهادها و فرایندها می‌دانیم که مبشر صلح، توسعه، تحمل و مدارا، تکثرگرایی و جوامعی شایسته‌سالار است که به کرامت انسانی و دستاوردهای انسانی ارجح می‌گذارند.

ما پروژه اصلی ECCE یعنی «آموزشکده توانا: آموزشکده مجازی برای جامعه مدنی ایران» را در سال ۲۰۱۰ تأسیس کردیم. آموزشکده توانا در ارایه منابع و آموزش در دنیای مجازی در ایران، یک نهاد پیشرو است. توانا با ارایه دوره‌های آموزشی زنده در حین حفظ امنیت و با ناشناس ماندن دانشجویان، به یک جامعه آموزشی قابل اعتماد برای دانشجویان در سراسر کشور تبدیل شده است. این دروس در موضوعاتی متنوع مانند نهادهای دموکراتیک، امنیت دیجیتال، حقوق زنان، وب‌نویسی، جدایی دین و دولت و توانایی‌های رهبری ارایه می‌شوند. آموزشکده توانا آموزش زنده دروس و سمینارهای مجازی را با برنامه‌هایی مثل مطالعات موردی در جنبش‌های اجتماعی و گذارهای دموکراتیک، مصاحبه با فعالان و روشنفکران، دستورالعمل‌های خودآموز، کتابخانه مطالب توصیفی، ابزارهای کمکی و راهنمایی برای آموزشگران ایرانی و حمایت مداوم و ارایه مشاوره آموزشی برای دانشجویان تکمیل کرده است.

تلاش ما برای توسعه توانایی‌های آموزشکده توانا متوجه گردآوردن بهترین متفکران ایرانی و صداهای حذف‌شده است. به همین ترتیب، به دنبال انتشار و ارتقای آثار مکتوب روشنفکران ایرانی هستیم که ایده‌های آنان در جمهوری اسلامی ممنوع شده است.

یکی از نقاط تمرکز تلاش توانا، ترجمه متون کلاسیک دموکراسی و مقالات معاصر در این باره و نیز ترجمه آثار مرتبط با جامعه مدنی، حقوق بشر، حاکمیت قانون، روزنامه‌نگاری، کنشگری و فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات است. امید ما این است که این متون بتواند سهمی در غنای فردی هموطنان ایرانی و برساختن نهادهای دموکراتیک و جامعه‌ای باز در ایران داشته باشد.

سپاسگزار بازتاب نظرات و پیشنهادهای شما

فهرست

مقدمه	۹
این راهنما برای چه کسانی تهیه شده است و در آن چه خواهید خواند؟	۱۱
منشور حقوق کودکان دارای والد زندانی	۱۴
اصول کلی حمایت از کودکان دارای والدین زندانی	۱۵
احساسات کودکان	۱۸
نکات عمومی برای معلمان و مسئولان آموزشی	۲۲
اشتباهات رایج در مورد معلمان و مسئولان آموزشی	۲۶
نکات عمومی برای وکلای و مسئولان قضایی	۲۸
نکات عمومی برای پرسنل پزشکی	۳۵
نکات عمومی برای مددکاران و فعالان اجتماعی	۳۷
نکات عمومی برای فعالان مدنی و رسانه‌ها	۴۱
نکات عمومی برای شهروندان	۴۳
آمادگی پیش از دستگیری یا اجرای حکم زندان	۴۶
دستگیری	۴۹
آگاهی کودک از زندانی بودن والد	۵۲
بی‌خبری از فرد زندانی	۵۴

۵۶	.....	خبررسانی درباره فرد زندانی
۵۸	.....	پخش اطلاعات مرتبط با اتهامات و دادگاه
۶۱	.....	ارتباط با فرد زندانی
۶۴	.....	ملاقات با فرد زندانی
۶۴	.....	ملاقات اول
۶۵	.....	ملاقات ها
۶۸	.....	کودکان و مدرسه
۷۰	.....	کودکان و زندگی روزمره
۷۲	.....	آزادی والد
۷۲	.....	آزادی موقت
۷۳	.....	آزادی دائم
۷۳	.....	پیشنهادهای عمومی برای والد آزادشده
۷۸	.....	اعدام والد

مقدمه

با زندانی شدن والدین، کودکان و خانواده‌های آن‌ها نیز به صورت مستقیم و غیرمستقیم آسیب می‌بینند. در تحقیقات علمی مرتبط با آثار زندانی شدن والدین بر کودکان، از آن‌ها و خانواده‌هایشان به عنوان «زندانیان شمارش نشده» نام می‌برند. تحقیقات حوزه روان‌شناسی، رفتارشناسی و علوم تربیتی، مجموعه‌ای از آثار روانی، رفتاری و جسمی بر روی کودکان را شناسایی و معرفی کرده‌اند. این تحقیقات آثار زندانی شدن والدین را با سن کودک، جنسیت او، نسبت والد با او (تفاوت زندانی شدن پدر یا مادر)، طبقه اجتماعی و اقتصادی خانواده کودک و همچنین عواملی مانند وابستگی به گروه‌های قومی یا سایر گروه‌های به حاشیه‌رانده شده، مرتبط می‌دانند.

اختلال اضطراب، استرس شدید، اختلال تمرکز، اختلال رفتار مانند پرخاش‌گری یا انزوای طلبی و بیماری‌های جسمی مانند بیماری‌های قلبی، از جمله آثار زندانی شدن والدین بر کودکان است. در عین حال تاثیر مستقیم و غیرمستقیم زندانی شدن والدین بر روند تحصیلی کودک قابل مشاهده است. اثرات اقتصادی و اجتماعی زندان نیز تاثیرات ماندگاری بر زندگی کودک خواهند گذاشت. در عین حال تحقیقات علمی نشان داده‌اند که حمایت‌های خانوادگی، اجتماعی و حرفه‌ای می‌توانند از تاثیرات منفی زندانی شدن والدین بکاهند، ماندگاری این آثار را کاهش دهند و به تاب‌آوری کودک کمک کنند.

در این راهنما تلاش می‌کنیم تا مجموعه‌ای از اقدامات عمومی را معرفی کنیم که توجه و

عمل به آن‌ها می‌تواند در مسیر کاهش بار منفی زندانی شدن والدین بر کودکان و جلوگیری از ماندگار شدن این آثار کمک کنند. در بخش‌های مختلف این راهنما، به صورت مختصر از تفاوت‌هایی مانند سن، جنسیت، نسبت با والد زندانی و عوامل تبعیض‌آمیز مثل قوم صحبت خواهیم کرد تا موقعیت‌های مختلف خانواده‌ها را تا حد امکان لحاظ کرده باشیم.

نویسنده این جزوه، حامد فرمند، در دوران کودکی تجربه زندانی شدن مادرش را داشته است. او در سال‌های بعد، با وبلاگ‌نویسی و بعدها کتاب خاطرات خود، «جای خالی مامان»، تلاش کرد تا درباره تأثیرات زندانی شدن والد بر کودک آگاهی‌رسانی کند. حامد از اوایل دهه ۹۰ شمسی و بعد از مهاجرت به آمریکا، به تحقیق در مورد آثار روانی زندانی شدن والدین بر کودکان پرداخت و موسسه‌ای را با نام «موسسه بین‌المللی کودکان زندانیان» به منظور حمایت از کودکان دارای والد زندانی و «تلاش برای تبدیل ترامای زندانی شدن والدین به خاطره‌ای تلخ» تاسیس کرد. او از طریق موسسه‌اش به انتشار مطالب آموزشی و انتقال تجربه و دانش سایر فعالان و متخصصان در دیگر کشورها به خانواده‌ها، فعالان و متخصصان ایرانی پرداخت. او در حال حاضر عضو هیئت مدیره ائتلاف بین‌المللی کودکان دارای والدین زندانی است و از این طریق به تعامل با دیگر فعالان در سایر کشورها می‌پردازد.

می‌خواهم گذشته در گذشته بماند و با خودم این‌ور و آن‌ور نبرمش.
حسین دخیلی، فرزند یک شهروند بهائی اعدام‌شده^۱

این راهنما برای چه کسانی تهیه شده است و در آن چه خواهید خواند؟

جزوه حاضر شامل توضیحاتی عمومی در مورد آثار زندانی شدن والدین بر کودکان می‌شود. در این جزوه تلاش شده است تا با تفکیک مراحل مختلفی که کودک با زندانی شدن والدینش در آن قرار می‌گیرد، از قبل از دستگیری تا آزادی (و همچنین تراژدی اعدام)، نیازها و موقعیت کودک در آن شرایط تشریح شود و پیشنهاداتی برای حمایت از او در اختیار خانواده‌ها و نگهدارنده کودکان قرار گیرد. گرچه تمرکز اصلی این جزوه بر حمایت‌های روانی از کودکان است، اما این جزوه شامل راهنمایی‌های حقوقی نیز می‌شود. راهنمایی‌های حقوقی علاوه بر نکاتی برای خانواده‌ها، پیشنهاداتی نیز برای وکلا و کارمندان قوه قضاییه دارد تا بر اساس آن و منطبق با ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود، بتوانند از کودکان افراد زندانی حمایت کنند.

شما می‌توانید با استفاده از فهرست عناوین، موقعیتی را که در آن قرار دارید انتخاب و نکات مربوط به آن را مطالعه کنید، اما چون بسیاری از پیشنهادات مربوط به هر بخش از دوران زندانی شدن والد، می‌تواند برای سایر موقعیت‌ها نیز قابل استفاده باشد، مطالعه کل جزوه برای خانواده‌ها مفید خواهد بود.

از آن‌جا که حمایت از کودکان یک وظیفه اجتماعی است، در ابتدای این راهنما، نکاتی

عمومی برای سایر شهروندانی که به نحوی با کودکان زندانیان در تماس هستند، قرار داده شده است. در این بخش علاوه بر مطالبی برای وکلا، حقوق دانان و مسئولان قضایی، که در بالا اشاره شد، نکاتی نیز برای استفاده معلمان و مدیران مدارس و مراکز آموزشی، پزشکان و کادر درمانی، مددکاران و فعالان اجتماعی، فعالان مدنی و رسانه‌ها و سایر شهروندان ارائه شده است.

همچنین در عین حال که در هر بخش از توضیحات، درباره احساسات مختلف کودک و لزوم گفت‌وگو با او درباره احساساتش صحبت شده است، اما به دلیل اهمیت این موضوع، در مقدمه نیز توضیحاتی عمومی درباره حس‌های کودکان در مواجهه با ترامای زندانی شدن والدین و انواع این حس‌ها و نمونه‌هایی از دلایل به وجود آمدنشان آورده شده است. از آن‌جا که موضوع زندانی شدن والدین و حمایت‌هایی که نیاز دارند گسترده، پیچیده و چند وجهی است، قطعا این جزوه به تمام ابعاد آن نپرداخته و تمام سوالات شما را پاسخ نداده است، اما امیدواریم شروعی باشد برای آگاهی بیش‌تر و برداشتن قدم‌های بزرگ‌تر در جهت حمایت از کودکان با والدین زندانی.

همچنین این جزوه به یکی از موارد پیچیده مربوط به زندانی شدن مادران، یعنی به دنیا آمدن کودکان در زندان و حضور کودکان در زندان همراه مادران زندانی نپرداخته است. موسسه کودکان زندانیان پیش از این در گزارشی تحقیقی^۲ به آثار منفی حضور کودکان در زندان‌ها و موقعیت ایده‌آل نگهداری کودک-مادر زندانی پرداخته بود. در بخش «نکات عمومی برای وکلا و مسئولان قضایی» در این باره بیش‌تر توضیح داده‌ایم.

گرچه تلاش کرده‌ایم تا در این جزوه به موقعیت متفاوت خانواده‌ها از منظر اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و قومی توجه کنیم، اما همچنان می‌دانیم که بسیاری از خانواده‌ها ممکن است به دلایل مختلف از جمله مواجه شدن با انواع تبعیض‌ها و فشارهای سیاسی و اجتماعی، از عمل به بسیاری از توصیه‌ها و پیشنهادات ناتوان باشند. با این حال امیدواریم بخش‌هایی که امکان اجرای آن توسط هر خانواده‌ای وجود دارد، در کنار بالارفتن حساسیت و آگاهی عمومی بتواند شرایط را برای تمام کودکان دارای والد زندانی بهبود ببخشد.

۲- کودکانمان را نجات دهید؛ گزارش تحقیقی از وضعیت کودکان-مادران در زندان‌های ایران، موسسه بین‌المللی کودکان

بیان تجربیات [مشترک از داشتن والدی در زندان] به آدم این دلگرمی غم‌انگیز رو می‌ده که تنها نیست و این چیزی نبوده که فقط سر تو زیاد. ... امیدوارم سر هیچ کس نیاد، ولی برای کسی که این تجربه رو داشته، تسلی است. ... به هر حال می‌فهمی تنها نیستی و آدم‌های دیگه در کنار تو هستند.

بهاره منشی رودسری، فرزند یکی از قربانیان کشتار ۱۳۶۷^۳

۳- روایت بهاره منشی رودسری، اتاق «کودکان دارای والد زندانی؛ آسیب‌ها و نیازها» در کلاب آموزشی‌شده توانا، کلاب‌هاوس،

منشور حقوق کودکان دارای والد زندانی

منشور حقوق کودکان دارای والدین زندانی^۴ در سال ۲۰۰۳ میلادی توسط نل برنستاین^۵، روزنامه‌نگار و نویسنده، و گرچن نیوبای^۶، پزشک متخصص اطفال که با کودکان زندانیان کار کرده بود، نوشته شد. جمعی از فعالان حقوق کودک و اعضای خانواده زندانیان در ایران، این منشور را در ژانویه سال ۲۰۲۱ میلادی به فارسی ترجمه و منتشر کردند. این منشور از زبان کودک، حقوقی را که او علاوه بر حقوق عمومی کودکان دارد، به ما یادآوری می‌کند.

من این حق را دارم که:

- ۱- در زمان دستگیری والدینم، محفوظ و ایمن باشم و در جریان ماوقع قرار بگیرم.
- ۲- زمانی که تصمیم‌گیری‌هایی در مورد من اتخاذ می‌شود، نظرات من هم لحاظ شود.
- ۳- در زمان اتخاذ تصمیم در مورد والدینم، به حساب آورده شوم.
- ۴- در غیاب والدینم، به خوبی از من مراقبت شود.
- ۵- با والدینم صحبت کنم، آن‌ها را ببینم و در تماس نزدیک و بدنی با آن‌ها باشم.
- ۶- به دلیل مواجه شدن با چالش‌های زندانی شدن والدینم، مورد حمایت و پشتیبانی قرار بگیرم.
- ۷- به دلیل زندانی بودن والدینم، مورد قضاوت، سرزنش و برجسب خوردن قرار نگیرم.
- ۸- با والدینم رابطه مادام‌العمر داشته باشم.

4- Children of Incarcerated Parents: A Bill of Rights.

5- Nell Bernstein.

6- Gretchen Newby.

اصول کلی حمایت از کودکان دارای والدین زندانی

قبل از تقسیم‌بندی موقعیتی که کودک ممکن است به دلیل زندانی شدن والدش با آن مواجه باشد، نکات عمومی زیر را یادآوری می‌کنیم:

- در این جزوه گفت‌وگو درباره احساسات کودک و گفت‌وگو با کودک درباره احساسات و موقعیتش را زیاد خواهید شنید. آموختن شیوه‌های گفت‌وگو کردن در مواجهه با تراما^۶ از جمله زندانی شدن والدین موثر خواهد بود.
- شنیدن بدون قضاوت را می‌توان با نشانه‌های زیر دنبال کرد:
  - پرسیدن سوالات باز (که پاسخ آن‌ها بله یا خیر نباشد)
  - ایجاد فضای امن برای کودک برای گفت‌وگو
  - نسبت ندادن حس‌ها یا حدسیات مان به کودک (البته می‌توانیم با نام بردن از حس‌ها به او در پیدا کردن حس خودش کمک کنیم)
  - تمرین کردن گفت‌وگو، از جمله با در نظر گرفتن زمان و مکان مشخص برای حرف زدن.
- مهم نیست درباره فرد زندانی شده چه فکری می‌کنیم؛ آیا با عقیده او موافق هستیم یا نه، آیا کار او را درست می‌دانیم یا نه. کودک فرد زندانی باید در محیطی به دور از قضاوت، از حداکثر حمایت برخوردار باشد. پذیرفته شدن، مواجهه‌نشدن با انگ یا برجسب و کمک به حفظ رابطه امن با فرد زندانی (مگر در شرایط استثنایی که با منافع عالی او در تضاد باشد)، به تاب‌آوری کودک و گذار سالم‌تر از دوران ترامای جدایی از والد زندانی کمک می‌کند.
- در حد امکان و متناسب با سن کودک و بدون این‌که بخواهید استرس بیش‌تری به کودک وارد کنید، با او واقع‌بین و صریح باشید. به او وعده‌هایی که از عملی کردن آن عاجزید، ندهید.
- بار اضافی بر دوش باورهای مذهبی نگذارید.
  - تحقیقات نشان داده است که مذهب می‌تواند به عنوان راهکاری

۶ - Trauma: روان‌زخم یا اختلال شدید روحی در اثر یک حادثه یا رویداد.

برای تاب‌آوری در برابر تراما مورد استفاده باشد. همان‌طور که افراد بدون باور مذهبی نیز راهکارهایی برای تاب‌آوری دارند.

○ منظور از گذاشتن بار اضافی بر دوش مذهب، انتقال مفاهیم انتزاعی به کودک است. مثلاً وقتی از کودک می‌خواهیم برای آزادی والدش دعا کند، به دلیل قادرنبودن کودک برای تحلیل منطقی، ممکن است او را با حس‌های ناخواسته متضاد و بعضاً منفی مواجه کنیم. از آن‌جا که آزادی والد به عوامل متعددی مرتبط است، با برآورده‌نشدن دعا (حداقل در مدت زمان مورد انتظار کودک)، کودک با سوالات بی‌پاسخی روبرو خواهد شد؛ از جمله این‌که «آیا من به اندازه کافی خوب نبودم که دعایم مستجاب شود؟»

- احساس خود را از حس کودک جدا کنید. می‌توانید با او همدلی کنید و نشان دهید او را درک می‌کنید. اما توان شما در مقابله با حس‌های منفی می‌تواند الگوی کودک برای گذار از شرایط موجود باشد.
- کودک را در تصمیمات مشارکت دهید. مشارکت در تصمیماتی مانند تغییر دکوراسیون خانه، مسافرت یا سایر فعالیت‌های جاری، می‌تواند حس بی‌قدرتی ناشی از زندانی شدن والدش را تسکین دهد. از طرفی، شنیده‌شدن، به عنوان حق کودک، می‌تواند حس اعتماد به نفس را نیز در کودک تقویت یا بازسازی کند.
- مراقب باشید تا بار مسئولیت اضافی بر دوش کودکان نگذارید. آن‌ها کودک‌اند و با وجود تحمل‌کردن فشار روانی زندانی شدن والدین‌شان، همچنان باید حق داشته باشند تا کودکی کنند. در موارد زیادی کودکان، به‌خصوص کودکان دختر، با زندانی شدن مادر، مسئولیت مراقبت از خواهر یا برادرها و حتی پدر خود را بر دوش خود احساس می‌کنند. گاهی کودکان پسر نیز به‌خصوص در نبود پدر، بار تامین مالی خانواده را بر دوش خود حس می‌کنند.
- خواندن داستان به‌خصوص داستان‌هایی که قهرمان قصه با چالش‌هایی مثل دوری از والدین (مثلاً بر اثر طلاق) مواجه بوده یا داستان‌هایی که

تفاوت‌ها را روایت می‌کند و به رسمیت می‌شناسد، به کودک در یافتن الگوی مناسب برای مواجهه با شرایط و نداشتن احساس تنهایی کمک می‌کند. کتاب‌ها یا برنامه‌های تصویری که درباره حس‌های مختلف مثل خشم، غم یا اضطراب نوشته شده‌اند، می‌تواند برای گفت‌وگوهای آینده با کودک هم مورد استفاده باشند. شخصیت این داستان‌ها می‌تواند الگوی کودک باشد و سرپرست کودک می‌تواند با یادآوری آن، به کودک کمک کند تا در شرایط بحرانی راهکار موثری برای تاب‌آوری پیدا کند.^۸

- انجمن حمایت از خانواده زندانیان، وابسته به قوه قضاییه که در تمام نقاط کشور شعبه دارد، وظیفه حمایت از خانواده زندانیان را بر عهده دارد.

[بقیه از جمله اعضای فامیل] برمی‌گردند می‌گویند که آیا ارزشش را داشت این کار را بکنند [که یفتند زندان]؟ جوانیش داره می‌ره، خودش را اذیت می‌کنه، بچه‌اش را ویلون و سیلون کرده ... بعضی وقت‌ها عصبانی می‌شم و تند جواب‌شان را می‌دهم. وقتی هم هیچی نمی‌گویم، از درون حرص می‌خورم.

عسل مسکین‌نواز، فرزند یک زندانی سیاسی^۹

۸- برای نمونه: «شبی که بابا رفت زندان»، ملیسا هیگینز، مترجم: هاید کروی، ایران، انتشارات فنی ایران - نردبان، چاپ اول: ۱۴۰۰.

۹- روایت عسل مسکین‌نواز، اتاق «کودکان دارای والد زندانی؛ آسیب‌ها و نیازها» در کلاب آموزشکده توانا، کلاب‌هاوس، ۱۰ شهریور ۱۴۰۱.

احساسات کودکان

یکی از مهم‌ترین راه‌هایی که به کودکان کمک می‌کند تا مسیر سخت مواجه شدن با آثار زندانی شدن والدین‌شان را با آسیب‌های کم‌تری طی کنند، شنیده و درک شدن احساسات‌شان است. اما توجه به چند نکته مهم برای این‌که با پیش‌داوری به احساس کودکان گوش نکنیم، ضرورت دارد:

- همه کودکان در شرایط مشابه، حس یکسان ندارند. یک کودک می‌تواند به خاطر زندانی شدن والدش مضطرب و کودک دیگری ممکن است غمگین باشد.
- احساسات هر کودک در مورد یک اتفاق می‌تواند در طول زمان تغییر کند. کودک می‌تواند در زمانی دل‌تنگ والد زندانش باشد، اما در زمان دیگری ممکن است خشم جایگزین این حس شده باشد.
- کودک می‌تواند ترکیبی از احساسات را داشته باشد. مثلاً هم‌زمان با داشتن حس دل‌تنگی، عصبانی هم باشد.
- یک احساس یکسان در مورد یک کودک یا کودکان با شرایط مشابه، می‌تواند ریشه‌ها و دلایل مختلفی داشته باشد. مثلاً کودک می‌تواند مضطرب باشد، اما دلیل اضطراب او در شرایط مختلف یا نسبت به کودک دیگر با شرایط یکسان، متفاوت باشد.
- همه چیز و از جمله تمام احساساتی که کودک از خود بروز می‌دهد، به زندان و زندانی شدن والد مرتبط نیست.
- این‌که کودکی از احساساتش نمی‌گوید به این معنا نیست که احساسی ندارد. نگفتن از احساسات می‌تواند آسیب‌زاتر باشد.
- شما قرار نیست راه حل همه چیز را داشته باشید. اما حتماً می‌توانید با شنیدن بدون قضاوت کودک، به او در غلبه بر غلیان احساساتش کمک کنید.
- کودک به شنیده شدن بدون قضاوت حس‌هایش نیاز دارد. ترحم و دلسوزی، رفتار آسیب‌زایی است. تحقیقات نشان داده است که چنین رفتارهایی که معمولاً با «توجه زیادی» همراه‌اند، می‌تواند حتی به جسم

- کودک از جمله سیستم ایمنی بدن او آسیب برساند.
- برانگیخته شدن احساسات کودک، مثلاً دلتنگی شدید با به یاد آوردن والد زندانی یا غم شدید بعد از پایان ملاقات، نگران‌کننده نیست. بروز احساسات بخشی از رفتار طبیعی انسان است. آنچه که در مورد کودکان (و البته بزرگسالان) اهمیت دارد، مواجهه با احساسات غلیان‌پیدا کرده است. کودکان به دلیل شکل‌نگرفتن توانایی‌شان در مواجهه با احساسات و نداشتن ابزار کافی برای فرونشاندن آن، آسیب‌پذیرتر هستند. شنیدن آن‌ها و سایر رفتارهایی که در این جزوه اشاره یا توسط کارشناسان مطرح می‌شود، برای مواجهه سالم‌تر با احساسات برانگیخته شده، کمک‌کننده خواهند بود.

از چیزی که بسیار بدم می‌آمد، حس ترحم بود.
 مونا کثیری، فرزند یک شهروند بهائی اعدام‌شده^{۱۰}

با این توضیحات، به عنوان نمونه در ادامه فهرستی از حس‌های رایج کودکانی که والدین زندانی دارند را همراه با نمونه‌ای از دلایل آن، آورده‌ایم:

اضطراب: به خاطر جدا شدن از والد.

تراما: به خصوص اگر شاهد دستگیری بوده باشند.

نگرانی: از این‌که خودشان هم از خانواده‌شان جدا شوند.

شرم: به خاطر داشتن والدی در زندان.

عصبانیت: از والدشان که آن‌ها را ترک کرده است و از مامورانی که والدش را از او جدا کرده‌اند.

خجالت‌زدگی: از این‌که دوستانشان درباره آن‌ها چه فکری خواهند کرد.

۱۰- مونا کثیری، رسانه پارسی، مجموعه «اگر»، فصل یک.

ترس: از این‌که نتوانند درباره والدشان حرف بزنند یا سوالی بپرسند. سردرگمی: درباره این‌که در آینده چه اتفاقی خواهد افتاد.

انزوای اجتماعی: به خصوص اگر پرونده والد زندانی‌شان، معروف شده باشد یا از طریق‌های غیرسازنده (مثلا شبکه‌های مجازی و همراه با اخبار ضدونقیض یا کلمات نامناسب) بازنشر شده باشد.

غم: به خاطر تغییراتی که در خانواده‌شان اتفاق افتاده است.

رهایی: از این‌که کم‌تر در خانواده بحث خواهند کرد. (اگر رابطه خودشان یا والد دیگرشان با فرد زندانی آسان نبوده باشد یا فرد مرتکب خشونت خانگی هم می‌شده است.)

سوگ: به خاطر این‌که عمیقا دل‌تنگ والد خود هستند.

گناه: اگر به نحوی فکر کنند آن‌ها مقصرند. این حس می‌تواند از طریق نحوه خبررسانی یا رفتار و گفتار مقامات قضایی ایجاد شود. همچنین برخی کودکان ممکن است زندانی شدن والدشان را به آخرین رفتار خودشان یا آخرین مکالمه‌شان با فرد زندانی شده نسبت دهند. مثلا زمانی که والدشان از انجام دادن یا ندادن عملی از طرف آن‌ها عصبانی شده و قبل از این‌که درباره موضوع مجددا با هم حرف بزنند، فرد به زندان افتاده است.

سنگینی: اگر حس کنند که باید زندانی شدن والدشان را به عنوان راز نگه دارند.

غرق‌شدگی: به خصوص اگر باید مسئولیت اضافه‌ای را در خانه به دوش بکشند. این مسئولیت ممکن است به خاطر شرایط مالی خانواده بر دوش برخی کودکان، مثلا کودکان پسر، بیفتد. همچنین ممکن است به دلیل فرهنگی و حتی بدون تقسیم وظیفه روشن، به خصوص برای کودکان دختر، وظیفه مراقبت از سایر خواهر-برادرها یا حتی بزرگ‌ترها را بر عهده بگیرند یا بر دوش خود حس کنند.

وقتی این رو شنیده بودم (که مادرم حاضر نشد حتی به قیمت دیدن من، تنها دخترش، همکاری کند) با خودم می‌گفتم: «آیا مامانم من رو به اندازه کافی دوست نداشت؟»

سحر محمدی، فرزند یکی از قربانیان کشتار دهه شصت^{۱۱}

۱۱- اتاق به یاد آر، برنامه ۱۷۲؛ سوسن اصغر و حسن امیری و پیروت و رسول محمدی، کلاب هاوس.

نکات عمومی برای معلمان و مسئولان آموزشی

در نظام قضایی مانند ایران که عناوین متعدد مجرمانه وجود دارد و احتمال بازداشت و زندانی شدن گروه‌های وسیعی مانند معترضان به وضع موجود یا گروه‌های به حاشیه‌رانده شده و تحت تبعیض، به صورت بالقوه بالاست، آگاهی گروه‌های مختلف اجتماعی از نحوه برخورد با کودکان افراد زندانی اهمیت بیش‌تری پیدا می‌کند. طبق تعریف، کودکان زندانیان به کودکانی گفته می‌شود که یک یا هر دو والدشان در زندان یا بازداشت موقت است یا قبلاً تجربه بازداشت و زندانی شدن والدشان را داشته‌اند و خودشان همچنان در سن کودکی، یعنی زیر ۱۸ سال هستند. با این تعریف می‌توان تصور کرد که در ایران در بسیاری از مناطق، شهرها و روستاها کودکانی باشند که در این تعریف بگنجد. از طرف دیگر، درک افراد جامعه از موضوع زندان و خانواده زندانیان و داشتن همدلی و رفتار همدلانه، می‌تواند به تمام کودکان در درک همدلی، پذیرش تفاوت‌ها و کنارگذاشتن انگ زندان کمک کند.

با این مقدمه، معلمان و مسئولان آموزشی، که در کنار خانواده بیش‌ترین زمان را با اغلب کودکان در سن تحصیل در مدرسه می‌گذرانند، نقش مهمی در بالا بردن آگاهی دانش‌آموزان و حمایت از کودکان دارای والدین زندانی ایفا می‌کنند. در ادامه مروری می‌کنیم بر نکات عمومی مهمی که این گروه باید به آن توجه داشته باشند.

- داشتن نگاه حق-محور به کودکان در برخورد با پدیده زندان اهمیت زیادی دارد. با این نگاه، تفاوتی نمی‌کند که اتهام یا جرم والد چه بوده

است؛ آیا زندان تنها راه حل برای برخورد با او بوده است یا نه و ما چقدر به این آگاهی که فرد زندانی، همچنان حقوق انسانی دارد. مهم این است که کودک و البته خانواده او نباید از حقوق انسانی شان به خاطر شرایط والد کودک محروم شوند.

- شما مدیران و مسئولان مدارس لازم است تا فارغ از اختلاف نظر با والد کودک یا پذیرش اتهام وارد شده به او، از حقوق کودک او بر مبنای پیمان نامه حقوق کودک و اصول انسانی حمایت کنید. اولین قدم برای این حمایت، همراهی با خانواده‌ها است. در نظر گرفتن موقعیتی که خانواده در آن قرار دارد یا ممکن است در آن قرار گیرد، می‌تواند بار روانی خانواده‌ها را کاهش دهد، موقعیت را برای کودک بهبود ببخشد و امکانی را به وجود بیاورد برای کاهش آثار روانی زندانی شدن والدین؛ از جمله آثاری که ممکن است خود را در محیط مدرسه و مسیر آموزشی کودک نشان دهد.
- یکی از نکاتی که مهم است شما معلمان و کادر مدرسه در نظر بگیرید این است که درباره عوامل تحریک‌کننده احساسات کودکان دارای والد زندانی آگاه باشند. مثلاً روزهای خاصی مانند «روز زن»، «روز مادر»، «روز پدر»، «عیدهای مذهبی، ملی یا محلی» یا تکرار مثال‌هایی که نقش‌های ثابتی را به پدر یا مادر اختصاص می‌دهد، می‌تواند احساسات کودک دارای والد زندانی را تحریک کند. نحوه مواجهه با این موارد به ابتکار معلمان و متخصصان آموزشی باز می‌گردد. ولی نکته اساسی این است که کودک احساس نکند که به دلیل نبودن والدش، «نقص» دارد یا احساس تنهایی و نادیده گرفته شدن به او دست دهد.
- موضوع انگ زدن و در بهترین حالت انگ زدایی از زندان نیز بسیار مهم است.
- به صورت فعال نسبت به رفتارها و تغییرات رفتاری کودکان حساس باشید؛ به خصوص زمانی که در مورد زندانی بودن والد کودکی اطلاع دارید. این کودکان در زمان‌های خاصی مانند پیش از زمان‌های ملاقات یا در موقعیت‌های خاص دیگری، مثل گرفتن یا نگرفتن خبر از والد، می‌توانند

تغییر رفتارهای محسوسی از خودشان نشان دهند. همچنین کودکان ممکن است به دلیل زندانی بودن والد، با آسیب‌های جانبی مثل چالش‌های مالی درگیر باشند و این موضوع روی تهیه لوازم آموزشی یا تغذیه آن‌ها تاثیر منفی بگذارد.

- در حد امکان تلاش کنید با همکاری خانواده کودک، والد زندانی را نیز در جریان روند تحصیلی کودک در مدرسه قرار دهید.
- بیش‌ترین همکاری را با کودک و خانواده‌اش برای تسهیل برقراری تماس و ارتباط با والد زندانی به عمل آورید؛ از جمله در دادن اجازه غیبت در روزهای مدرسه برای انجام ملاقات. بخشی از این همکاری، کمک به کودک برای جبران عقب‌ماندگی احتمالی درسی است.
- تا حد امکان خدمات مددکاری اجتماعی و حمایت روانی برای تمام کودکان برقرار کنید؛ به‌خصوص کودکانی که با ترامایی مانند ترامای ازدست‌دادن والد به دلیل زندان روبرو هستند.
- کودکان زندانیان می‌توانند قلدری را تجربه کنند؛ به‌خصوص اگر پرونده والدین آن‌ها در رسانه‌ها با ادبیات خاصی منعکس شده باشد یا به جرایم خاصی مرتبط باشد، این تجربه می‌تواند با شدت بیش‌تری اتفاق بیفتد. این تجربه در شهرها یا منطقه‌های کوچک با احتمال بالاتری رخ می‌دهد. حمایت از کودکان در این شرایط و آموزش دیگر کودکان در زمینه جلوگیری از قلدری و افزایش همدلی می‌تواند در کاهش بار روانی بر کودکان افراد زندانی موثر باشد.
- بسیاری از کودکان دارای والد زندانی، مهم‌ترین نیازشان را شنیده‌شدن مطرح کرده‌اند. حتی زمانی که از زندانی بودن والد کودک با خبر نیستید، ایجاد فضای امن گفت‌وگو و ایجاد فرصت برای تخلیه احساسات کودکان می‌تواند به آن‌ها در مواجهه با آسیب‌های ترامای جدایی ناشی از زندانی شدن والد و تاب‌آوری کمک کند.
- بر اساس ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، وزارت آموزش و پرورش موظف است دانش‌آموزانی را که در وضعیت مخاطره‌آمیز قرار دارند، به

نهادهای حمایتی و قضائی معرفی کنند. با توجه به این‌که کودکانی که والدین آن‌ها زندانی هستند در وضعیت مخاطره‌آمیز قرار دارند، اگر مدیران و مسئولان مدارس موفق به شناسایی آن‌ها شدند، موظفند این کودکان را برای این‌که مورد حمایت قرار گیرند، به نهادهای تعریف شده در قانون معرفی کنند.

- از سوی دیگر سازمان بهزیستی با همکاری سایر نهادهای مرتبط، وظیفه شناسایی و حمایت از کودکان در معرض خطر، از جمله کودکان دارای والد زندانی، را بر عهده دارد. به این ترتیب این سازمان موظف است با شناسایی این کودکان، مسئولان آموزش و پرورش را نیز در جریان قرار دهد.

اشتباهات رایج در مورد معلمان و مسئولان آموزشی

- ما در مدرسه مان کسی که والد زندانی داشته باشد، نداریم.
- با توجه به وجود انگ اجتماعی و نگرانی‌های امنیتی درباره زندان، احتمال این‌که افراد از زندانی شدن عضوی از خانواده‌شان آشکارا صحبت کنند، کم است. اما به دلیل تنوع عناوین مجرمانه در سیستم قضایی جمهوری اسلامی و به خصوص تعداد وسیع بازداشتی‌ها بعد از خیزش سراسری «زن، زندگی، آزادی»، احتمال این‌که در هر منطقه، کودکانی با موضوع زندانی شدن والد یا عزیزان‌شان دست به گریبان باشند، بالاست.
- اول باید بدانیم والد کودک چه جرمی مرتکب شده تا بتوانیم به کودک کمک کنیم.
- حمایت از کودکان دارای والد زندانی، به دلیل حق آن‌ها به عنوان کودک است و اتهام منتسب به والد او تغییری در نیازهای حمایتی کودک نمی‌دهد. در موارد معدودی که والد زندانی مرتکب جرایمی مانند جرایم جنسی یا کودک‌آزاری یا خشونت خانگی شده است، طبق قانون و بنا به منافع عالی کودک، ممکن است نوع خاصی از مداخلات برای حمایت از کودک لازم باشد.
- من نمی‌خواهم کودک را با حرف زدن درباره ترامایش بیشتر ناراحت کنم. گفت‌وگو با کودک یکی از روش‌های موثر کاهش بار ترامای اوست. هرچند این گفت‌وگو باید در یک فضای امن و طبق خواست و به اندازه‌ای باشد که کودک احساس آرامش می‌کند، اما کودک همچنین باید احساس امنیت بکند که امکان حرف زدن درباره والد زندانی و حس‌هایش وجود دارد.
- سیب، دورتر از درخت نمی‌افته! او هم مثل پدر/مادرش هست.
- کلیشه‌ها و زدن انگ به فرد زندانی و افراد خانواده او، یکی از رایج‌ترین اتفاقات و البته از جمله رفتارهای آسیب‌زا برای کودکان است.
- ما درباره پرونده پدر/مادرش خوانده‌ایم و فکر می‌کنیم نباید با والد زندانش رابطه داشته باشد.
- چنانچه اشاره شد، نداشتن رابطه کودک و فرد زندانی تنها به موارد خاصی

محدود می شود که توسط نهاد قضایی، منطبق با قانون و در راستای منافع عالیه کودک، درباره آن تصمیم گیری شده باشد.

- همه معلمان باید درباره وضعیت او باخبر شوند.

پاسخ به این سوال مهم است که چه کسی باید درباره زندانی شدن والد کودک بداند و چرا باید بداند. در بسیاری از مواقع لزومی ندارد تمام افراد مدرسه در جریان اتفاق باشند، اما مهم است که تمام کادر مدرسه درباره انگ زدایی از زندان و اهمیت در نظر گرفتن تراماهایی که کودک تجربه کرده در مواجهه با رفتارهای آسیب زا یا غیر معمول آن ها آگاهی داشته باشند.

نکات عمومی برای وکلا و مسئولان قضایی

در نظر گرفتن منافع عالیه کودک در تصمیم‌گیری‌ها باید لحاظ شود؛ از صدور دستور دستگیری، آموزش پرسنل برای نحوه برخورد با فرد متهم در مقابل کودک، صدور حکم بازداشت موقت، صدور دستورات مرتبط با ملاقات و تماس با خانواده و همچنین برنامه‌های مرتبط با آماده‌سازی فرد زندانی برای آزادی.

تعیین سرپرست برای کودک در صورت زندانی شدن والد، باید با لحاظ حقوق و منافع کودک همراه باشد. تنها در موارد محدود و مشخصی می‌توان به صورت دائم یا موقت ارتباط کودک و والد او را قطع کرد. رابطه این موارد با منافع عالیه کودک باید کاملاً روشن باشد. فهرست زیر، مجموعه قوانین و پیمان‌هایی است که مواد و محتوای آن برای رعایت حقوق کودکان دارای والد زندانی، قابل استفاده هستند.

- قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، مصوب ۱۳۹۹
- قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بد سرپرست، مصوب ۱۳۹۲
- قانون آیین دادرسی کیفری، فصل «اجرای احکام»، از ماده ۴۸۴ به بعد
- آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی، مصوب سال ۱۴۰۰
- پیمان‌نامه حقوق کودک

• میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی.

در ادامه به مجموعه اقداماتی که وکلا و کارمندان و مسئولان قضایی می‌توانند برای حمایت از کودکان دارای والد زندانی انجام دهند، اشاره می‌کنیم:

- در نظر گرفتن اصل مصلحت عالی‌ه کودک: بر اساس این اصل در تصمیم‌گیری‌های مقامات قضائی یا مراجعی که به نحوی در ارتباط با کودکان، دارای وظایف و اختیاراتی هستند، باید قبل از هر چیز آنچه را که به نفع کودک است در نظر بگیرند. به عبارتی منفعت کودکان بر امور و حقوق دیگر اولویت دارد. به عنوان مثال اگر مادر یک نوزاد شیرخواره، مرتکب جرم شود، نباید تا زمانی که نوزاد احتیاج به شیر مادر دارد، زندانی شود. به عبارتی در این‌جا سلامت جسمانی و روانی کودک مهم‌تر از زندانی‌کردن یک شخص است. در مورد حضور کودک همراه مادر در زندان، در ادامه توضیح می‌دهیم.
- بر اساس ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی فعلی ایران «هر گاه در اثر عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت اوست، صحت جسمانی و یا تربیت اخلاقی طفل در معرض خطر باشد، محکمه می‌تواند به تقاضای اقربای طفل یا به تقاضای قیم او یا به تقاضای رئیس حوزه قضائی هر تصمیمی را که برای حضانت طفل مقتضی بداند، اتخاذ کند». در این راستا دادگاه می‌تواند کودکی را که به دلیل زندانی‌شدن والدش، از داشتن مراقب محروم شده است، با لحاظ کردن منافع عالی‌ه او، تحت مراقبت ویژه قرار دهد. دادگاه می‌تواند کودک را با ضم امین در اختیار یکی از والدین قرار دهد یا این‌که دستور اعزام کودک به سازمان بهزیستی را صادر کند. همچنین بر اساس بند دال این قانون اگر «هیچ یک از پدر، مادر و جد پدری آنان و وصی منصوب از سوی ولی قهری، صلاحیت سرپرستی کودک را نداشته باشند و به تشخیص دادگاه صالح، این امر حتی با ضم امین یا ناظر نیز حاصل نشود»، دادگاه می‌تواند سرپرستی کودک را به یکی از داوطلبان بدهد.

- طبق ماده ۱۵۸ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها، در نگهداری زندانیان زن علاوه بر رعایت ضوابط طبقه‌بندی، رعایت این نکات نیز الزامی است:
  - «الف- مادران زندانی می‌توانند فرزند شیرخوار خود را تا سن دو سالگی در موسسه نگهداری کنند. افزایش مدت مذکور تا سقف شش سال با نظر شورای طبقه‌بندی امکان‌پذیر است؛ ب- مددکاران اجتماعی مکلف‌اند با رعایت بند الف این ماده، ترتیب سپردن اطفال را به خانواده و در صورت عدم پذیرش خانواده، به بهزیستی یا موسسه‌های ذی صلاح فراهم سازند؛ پ- موسسه مکلف به تهیه وسایل بهداشتی برای زندانیان زن و تغذیه مناسب برای مادران زندانی و اطفال همراه آنان در موسسه است؛ ت- زنان باردار، طفل شیرخوار و مادر وی تحت رژیم خاص غذایی قرار می‌گیرند. تبصره- رئیس موسسه با همکاری سازمان‌های ذی صلاح، تمهیدات لازم را برای دایرکردن مهدکودک در موسسه فراهم می‌کند تا اطفال ۲ تا ۶ سال موضوع بند الف با رضایت مادر یا در صورت اقتضای مصلحت طفل در آن‌جا تحت آموزش متناسب قرار گیرند.» اما تحقیقات موسسه بین‌المللی کودکان زندانیان (کویپی)^{۱۲} نشان داده است که به دلیل شرایطی که زندان‌ها به طور عمومی دارا هستند، وضعیتی که زندان‌های ایران از آن برخوردارند و برخوردهای خلاف قانونی که با زندانیان، مادران زندانی و کودکان می‌شود، نگهداری کودکان در زندان‌ها برای آن‌ها و مادران‌شان آسیب‌زا است. از آن‌جا که بودن در کنار کودک، از جمله کودک نوزاد، حق مادر است و تمام مادران نیز امکان سپردن کودکان‌شان به نگهدارنده مطمئن را ندارند، شاید دانستن این‌که بودن در محیطی امن و برخورداری از مراقبت‌های غذایی و بهداشتی و آموزشی، جزء حقوق زندانی است بتواند تا حدی به بهبود شرایط فعلی کمک کند.
- در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، مصوب ۱۳۹۹، حالاتی در قالب

۱۲- کودکانمان را نجات دهید؛ گزارش تحقیقی از وضعیت کودکان-مادران در زندان‌های ایران، موسسه بین‌المللی کودکان

وضعیت مخاطره‌آمیز پیش‌بینی شده است که در صورت وقوع آن، کودک آسیب‌پذیر شناخته می‌شود. در این حالات دولت موظف است نسبت به حمایت حقوقی و روانی از این کودکان اقدام کند. یکی از موقعیت‌های یادشده بر اساس ماده ۳ قانون مذکور، زندانی شدن هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی کودکان است.

- طبق ماده ۱۱۸۴ قانون مدنی فعلی ایران اگر ولی قهری به دلایلی قادر به اداره اموال فرد تحت سرپرستی خود نباشد و شخصی را هم برای این کار تعیین نکرده باشد، فردی به عنوان ضم امین، ولی قهری می‌شود.^{۱۳} یعنی با درخواست شخص ذی‌نفع و یا با اطلاع دادستان دادگاه خانواده، فرد مطمئنی تعیین می‌شود تا در نبود ولی قهری، اموال کودک را اداره کند. قطعاً زندانی‌بودن پدر می‌تواند یکی از مواردی باشد که در صورت وقوع آن باید ضم امین تعیین کرد؛ خصوصاً در مواردی که مدت حبس طولانی است.
- اگر کودک ولی قهری نداشته باشد و قیمی که برای او تعیین شده، زندانی شود، بر اساس مقررات قانون مدنی و قانون امور حسبی امکان تغییر قیم وجود دارد. تعیین قیم جدید طبق توضیحات بالا، ضروری است.
- ولی قهری زندانی می‌تواند در امورات مالی و غیرمالی از جمله اداره اموال کودک، انجام کارهای اداری، اجازه عمل جراحی، ثبت نام در مدرسه و مانند آن، به یک فردی وکالت دهد.
- بر اساس ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، سازمان زندان‌ها مکلف است که اطفال و نوجوانانی را که پدر، مادر یا سرپرست قانونی آنان در زندان به سر می‌برند، به سازمان بهزیستی کشور معرفی کند تا برابر مقررات، طفل یا نوجوان نیازمند را حمایت کند.
- بر اساس ماده ۲۱۰ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها ملاقات فرزندان با

۱۳- ماده ۱۱۸۴ قانون مدنی: «اگر ولی قهری به واسطه کبر سن و یا بیماری و امثال آن قادر به اداره اموال مولی علیه نباشد و شخصی را هم برای این امر تعیین ننماید طبق مقررات این ماده فردی به عنوان امین به ولی قهری منضم می‌گردد.»

والدین زندانی خود از حقوق زندانیان است. زندان‌ها باید امکانات لازم برای انجام ملاقات را فراهم کنند.

- ایجاد محیط امن و دوستدار کودک در زمان و مکان ملاقات، جزء حقوق اساسی کودکان دارای والد زندانی محسوب می‌شود. اگر فعلا امکان ایجاد تغییرات اساسی در محل زندان‌ها و زمان‌بندی ملاقات‌ها میسر نیست، شما می‌توانید با اقدامات کوچک، فضا را برای کودک با تنش کم‌تر همراه کنید و امکان کاهش بار روانی زندان بر کودک را فراهم کنید. لحن مناسب و نحوه برخورد شما با فرد زندانی در مقابل کودک و با خود کودک، گرچه جزء حقوق زندانی و کودک محسوب می‌شود، اما از منظر حق کودک برای داشتن ارتباط موثر با والد زندانی نیز برای او کمک‌کننده است.

- در قوانین فعلی ایران در مورد نحوه دستگیری والدین در حضور کودکان به طور خاص، مقرراتی وجود ندارد، اما بر اساس مقررات قانون آیین دادرسی کیفری، دستگیری افراد باید حتی‌المقدور بدون خشونت و با رعایت موازین اخلاقی باشد. قطعاً زمانی که کودک در محل دستگیری وجود دارد، مامورانی که مسئول جلب هستند باید مراعات وضعیت کودک را بکنند.

- کسب اطلاع از وضعیت فرد زندانی برای خانواده و همچنین کودکان او مطابق ماده ۴۹ آیین دادرسی کیفری جزء حقوق آن‌ها قلمداد شده است. بنابراین، هرچند طبق ماده ۵۰ در موارد معدودی و با دستور قضایی امکان نقض حق فرد بازداشت‌شده برای برقراری تماس با خانواده‌اش وجود دارد، اما همچنان اطلاع‌داشتن از وضعیت او حق خانواده‌اش است و برقراری آن وظیفه مسئولان قضایی است.

- همکاری با والد زندانی برای حضور فیزیکی یا داشتن ارتباط با کودک در موقعیت‌های خاصی مانند روز اول مدرسه، روز امتحانات مهم، روز فارغ‌التحصیلی و همچنین کمک به والد زندانی برای ایفای نقش در زندگی جاری کودک از جمله در زمینه تحصیل او، نقش موثری در کاهش آسیب‌های روانی گروه بزرگی از کودکان و همچنین حفظ پیوند کودک و

- والد و ساختن رابطه فرد آزاد شده و کودک ایفا خواهد کرد. طبق تحقیقات، این موضوع از نظر کاهش آسیب‌های اجتماعی هم نقش مهمی ایفا می‌کند.
- داشتن برنامه‌هایی برای بازگشت فرد به جامعه از جمله رابطه با کودک، در کاهش تکرار جرم (در مواردی که با اتهامات عمومی مواجه هستیم) و کاهش آسیب‌های اجتماعی و فردی ناشی از آثار زندانی شدن والدین بر کودکان، کمک موثری می‌کند. کمک‌گرفتن از نهادهای تخصصی، مددکاران اجتماعی و موسسات غیرانتفاعی، می‌تواند بدون تحمیل بار اضافی بر دوش سیستم قضایی، به شهروندان و کودکان برای داشتن زیست سالم کمک کند. این نوع فعالیت‌ها بخشی از وظایف واحد اصلاح و تربیت سازمان زندان‌ها در قالب بازاجتماعی کردن و توانمندسازی زندانیان تلقی می‌شود. طبق ماده ۱۶۸ و ۳۱۱ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها، «مراکز مراقبت بعد از خروج» با همکاری نهادهای تخصصی و موسسات غیرانتفاعی، وظیفه حمایت از زندانیان را بعد از آزادی به عهده دارند. ماده ۳۱۲ این آیین‌نامه نیز مشخصاً به «ارتباط با خانواده» به عنوان چالشی که زندانی آزاد شده با آن روبروست اشاره کرده و حل آن را از طریق این مراکز و با همکاری متخصصان و نهادهای مدنی دانسته است.
  - طبق ماده ۳۵ «آیین‌نامه نحوه اجرای احکام حدود، سلب حیات،...»، ملاقات آخر با خانواده جزء حقوق زندانی محکوم به اعدام محسوب می‌شود: «در صورتی که از نظر وضعیت جسمی مانعی برای اجرای حکم نباشد، قاضی اجرای احکام کیفری به محکوم اطلاع می‌دهد تا چنانچه تقاضای ملاقات با افرادی را دارد اعلام کند. در صورت تقاضای ملاقات، افراد مورد نظر محکوم به تشخیص قاضی اجرای احکام کیفری و در صورتی که قبولی تقاضا موجب تاخیر اجرای حکم نشود، به زندان دعوت می‌شوند و رئیس زندان یا معاون وی موجبات ملاقات محکوم با آنان را وفق دستور قاضی اجرای احکام کیفری فراهم می‌آورد.»
  - ماده ۴۹ «آیین‌نامه نحوه اجرای احکام حدود، سلب حیات،...» به تحویل جسد فرد اعدام شده به خانواده او اختصاص دارد: «... جسد تحویل

پزشکی قانونی می‌شود تا به خانواده یا بستگان متوفی تحویل گردد و در غیر این صورت، طبق مقررات شرعی و قانونی دفن و هزینه‌های مربوطه از بیت‌المال پرداخت می‌شود.»

[زندانبان خطاب به مادری که با کودک خردسالش برای ملاقات با همسرش آمده:] بنشین و بچه را بغل کن تا ترسش از این محیط کم‌تر شود. ... شوهرت که آمد، در را خودت به رویش باز کن.

پرستو سرمدی، همسر یک زندانی سیاسی سابق^{۱۴}

نکات عمومی برای پرسنل پزشکی

زندانیان چه در مورد جرایم یا اتهامات عمومی و چه در مورد اتهامات سیاسی و امنیتی، با فقر و طبقه اقتصادی رابطه مستقیم دارد. به این ترتیب بسیاری از کودکان دارای والدین زندانی، پیش از قرارگرفتن در این موقعیت هم از بسیاری از خدمات عمومی محروم بوده‌اند یا دسترسی‌شان به این خدمات محدود بوده است. به دلیل ساختارهای سنتی حاکم بر اقتصاد بسیاری از خانواده‌ها (نقش اصلی پدر به عنوان نان‌آور)، ساختار تبعیض‌آمیز و مردسالار نظام اقتصادی، قوانین ضدزن، نابرابری دست‌مزد و دسترسی نابرابر به شغل برای زنان، زندانی‌شدن مردان تاثیر عمده اقتصادی بر وضعیت مالی خانواده‌ها می‌گذارد. در چنین شرایطی دسترسی کودکان به خدمات از جمله خدمات درمانی و سلامتی محدودتر هم می‌شود. کمبودهای مالی، کودکان را با آسیب‌های دیگری که به سلامت‌شان لطمه می‌زند مواجه خواهد کرد؛ از جمله کمبود مواد غذایی یا اجبار به ازدواج (بیش‌تر در مورد کودکان دختر) و اجبار به کار (بیش‌تر در مورد کودکان پسر).

به این ترتیب نقش کادر درمانی در رسیدگی حق-محور به وضعیت سلامتی کودک و پیدا کردن راهکارهای خلاقانه برای حمایت از کودکان بدون محدودشدن در قوانین تبعیض‌آمیز، می‌تواند قدم مهمی در حمایت از این کودکان و خانواده‌هایشان باشد. در عین حال، آگاهی پزشکان، پرستاران و کادر درمانی به این نابرابری‌ها می‌تواند در آگاهی‌رسانی عمومی و تلاش برای تغییر و بهبود شرایط به صورت ساختاری موثر باشد.

همچنین وجود انگ عمومی نسبت به مراجعه به روانشناس/روان‌پزشک، هزینه‌های بالای این نوع خدمات درمانی و در دسترس نبودن این شکل از خدمات در تمام مناطق یا ناتوانی از دریافت این خدمات از راه دور به دلیل کمبود امکانات سخت‌افزاری، گروه وسیعی از کودکان را از دسترسی به حق بر سلامتی محروم می‌کند. یافتن امکانی برای ارائه خدمات حداقلی مانند آگاهی‌رسانی‌های عمومی، ارائه خدمات از طریق نهادها و موسسات خیریه، مدارس و نهادهای دیگری که با کودکان سروکار روزانه دارند و همچنین ارائه خدمات رایگان یا با هزینه کم به خانواده‌ها، می‌تواند راه‌های موقت یا پایداری برای حمایت از این گروه اجتماعی باشد.

در تمام این موارد توجه به حق کودک بر سلامتی و مرتبط نکردن جرم یا اتهام فرد زندانی به این حق اهمیت دارد.

نکات عمومی برای مددکاران و فعالان اجتماعی

زندانی شدن والد حتی در صورت ارتکاب جرم، لزوماً فرد را از تمام حقوق شهروندی از جمله حق والدگری محروم نمی‌کند. داشتن ارتباط با والد زندانی و داشتن برنامه‌های آموزشی و حمایتی برای بازگشت فرد زندانی به جامعه و خانواده، جزء حقوق کودک محسوب می‌شود. توجه به این نکته در طرح‌ریزی مداخلات حمایت‌گراانه اهمیت دارد. این موضوع، کاملاً به منافع عالی‌ه کودک مربوط می‌شود.

طبق تحقیقات روان‌شناسی در حوزه کاهش آثار زندانی شدن والدین بر کودکان، داشتن ارتباط موثر با والد زندانی می‌تواند از ماندگاری و عمق آثار منفی زندانی شدن والدین بر کودکان بکاهد. مواردی مانند اعمال کودک‌آزاری یا خشونت خانگی می‌تواند جزء موارد استثنایی باشد که مطابق قانون و بر اساس رعایت منافع عالی‌ه کودک، محدود یا ممنوع شدن رابطه کودک با والد زندانی را قابل توجیه کند.

در ادامه به نکاتی عمومی اشاره می‌کنیم که مددکاران و فعالان اجتماعی در مورد کودک و والد زندانی می‌توانند انجام دهند:

- کودکانی که والدین‌شان دستگیر می‌شوند و سرپرستی ندارند، همچنان حق بودن با خانواده را دارند. در این شرایط اولین گزینه با در نظر گرفتن منافع عالی‌ه کودک، یافتن خانواده و نزدیکان کودک است. اگر آن‌ها به دلیل موقعیت جسمی یا مالی امکان نگهداری از کودک را ندارند، باز هم اولین

گزینه، حمایت از آن‌ها و در مرحله بعد، یافتن نگهدارنده موقت است. اما در نظر گرفتن منافع ارتباط با والد زندانی، در بیش‌تر مواقع ایجاب می‌کند که ملاحظات برای نحوه واگذاری موقت سرپرستی کودک در نظر گرفته شود؛ به این معنا که باید بتوان تا حد امکان ارتباط کودک با والد زندانی را تضمین کرد و اطمینان حاصل کرد که بعد از آزادی، کودک بتواند رابطه امنی با والد خود برقرار کند.

- اگر با سرپرستان کودکان دارای والدین زندانی ارتباط دارید، تلاش کنید تا به آن‌ها برای بیان حقیقت به کودک و مواجهه با تبعات آن کمک کنید.
- افزایش مهارت‌های گفت‌وگو و شنیدن احساس کودک می‌تواند در این مسیر برای سرپرست و نگهدارنده کودک، کمک‌کننده باشد.
- در هر نهاد یا موقعیتی که به عنوان مددکار اجتماعی فعالیت می‌کنید، اگر با کودکان و خانواده‌های دارای والد زندانی سروکار دارید، می‌توانید به شکل‌های مختلف آن‌ها را در لحظه‌های پرفشاری مانند زمان قبل و بعد از ملاقات با والد زندانی یاری کنید. بسیاری از خانواده‌ها خودشان تحت فشار روانی هستند و حتی اگر دانش و آگاهی کافی داشته باشند، لزوماً نمی‌توانند توجه کافی به کودکان داشته باشند. حضور افراد متخصص می‌تواند به آن‌ها در گذراندن این دوره و کاهش آسیب‌های آن کمک کند. حضور فیزیکی تا محل زندان (در صورت امکان پذیر بودن)، در دسترس بودن برای برقراری تماس یا ارتباط قبل و بعد از ملاقات و دادن مشاوره به خانواده برای حمایت از کودک، از جمله اقداماتی است که شما می‌توانید انجام دهید.

- مددکاران اجتماعی در مدارس نقش موثری در کاهش آثار منفی زندانی شدن والدین بر کودکان، از جمله اختلالات رفتاری مانند پرخاشگری یا اختلال در تمرکز، خواهند داشت. ایجاد فضای امن گفت‌وگو با کودک، در نظر گرفتن شرایط کودک در موقعیت‌های مختلف (مانند زمان اعلام حکم، روزهای قبل و بعد از ملاقات‌ها یا روزهای خاص مثل عیدهای مذهبی، ملی یا محلی)، ایفای نقش‌هایی مانند مربی‌گری و حمایت‌های دیگر می‌توانند

زمینه تقویت تاب‌آوری در کودک را فراهم کنند.

- تسهیل کردن رابطه فرد زندانی با جامعه، خانواده و کودک بعد از آزادی از زندان، در کاهش آثار زندانی شدن والدین بر کودکان و جلوگیری از تداوم این آثار تا بزرگسالی کمک‌کننده است. این کار البته از مدتی قبل از آزادی باید اتفاق بیفتد؛ هرچند همیشه امکان چنین اقدامی فراهم نیست. در بهترین حالت، برقراری رابطه موثر بعد از آزادی، به داشتن رابطه موثر قبل از بازداشت و حفظ این رابطه در طول زندانی بودن والد مرتبط است. یادآوری این نکته به فرد زندانی (آزادشده یا در مرحله آزادی) حائز اهمیت است که کودک او همان فردی که در زمان زندانی بودن می‌شناخت نیست. همین موضوع به کودک و خانواده او هم باید یادآوری شود. اما نقش مددکاران اجتماعی فراتر از یادآوری این واقعیت ظاهراً بدیهی است. آن‌ها می‌توانند در مسیر چالش‌های مواجهه با این واقعیت نقش‌آفرینی کنند. آن‌ها می‌توانند به برقراری گفت‌وگوی موثر بین کودک، والد آزادشده و نگهدارنده کودک کمک کنند. آن‌ها همچنین می‌توانند خانواده‌ها را در گرفتن مشاوره‌های تخصصی همراهی کنند یا بخشی از مشاوره‌ها و راهنمایی‌های اولیه را در اختیار آن‌ها قرار دهند تا در حد امکان از تکرار اشتباهات رایج توسط خانواده‌ها در نوع برخورد با کودکان جلوگیری کرده باشند.

- زمانی که حکم اعدام صادر و اجرا می‌شود، خانواده و کودکان فرد زیر حکم اعدام و اعدام‌شده نیز به حمایت‌های روانی، علاوه بر سایر حمایت‌ها، نیاز خواهند داشت. کمک روانی به آن‌ها در زمان ملاقات آخر، کمک‌های بلافاصله بعد از اجرای اعدام و تداوم این کمک‌ها برای زمان‌های بعدتر، از جمله خدماتی است که مددکاران اجتماعی می‌توانند ارائه کنند. مواجهه شدن با مرگ برنامه‌ریزی شده، یکی از سخت‌ترین اشکال مواجهه با سوگ ازدست‌دادن عزیزان است. مددکاران اجتماعی نیز نیاز دارند تا خود را برای حمایت در چنین شرایطی آماده کنند.

همه چیز برای من در آن زمان، یعنی ۸۸ ماه پیش متوقف شده است. در کمدر باز کردم؛ پر اسباب بازی کودکان ۵-۸ ساله است. ... در این فاصله چیزهایی را از دست داده‌ام. کودکانم بزرگ شدند، تغییر کردند. فقط از بابا می‌گویند و مامان جایی در زندگی روزمره، خوابیدن، بیدار شدن، مدرسه رفتن، خرید، بازی، غذا پختن، حتی رازهایشان ندارد. من هم برای آن‌ها متوقف شده‌ام.

نرگس محمدی، زندانی سیاسی^{۱۵}

نکات عمومی برای فعالان مدنی و رسانه‌ها

خبررسانی درباره زندانیانی که کودکانی هم دارند، موضوعی چالش‌برانگیز است. این خبررسانی برای تغییر وضعیت فرد و کاهش فشار فیزیکی و روانی بر او مهم است. کودک هم بخشی از زندگی فرد است و نادیده‌گرفتن وجود کودک، می‌تواند نقض حقوق او محسوب شود. اما انتشار تصویر کودک و نحوه اطلاع‌رسانی درباره او در بسیاری از موارد می‌تواند نقض حقوق و کرامت انسانی کودک قلمداد شود. در زیر به نکاتی عمومی و مهم درباره نحوه پوشش خبری مربوط به افراد زندانی دارای فرزند اشاره می‌کنیم:

- کودک نباید وسیله «نجات» والد قلمداد شود.
- استفاده از کودک برای ایجاد ترحم و جلب توجه، نقض حقوق کودک محسوب می‌شود.
- از هر گونه استفاده از ویژگی‌های موقت یا دائم کودک (مثل معلولیت یا بیماری خاص) باید پرهیز شود.
- تصویری که کرامت انسانی کودک را نقض کند و خلاف شأن انسانی کودک است، نباید منتشر شود.
- از ورود به حریم خصوصی کودک باید به شدت پرهیز کرد.
- در صورتی که تمام اصول مربوط به تصویربرداری و انتشار تصویر کودک رعایت شده باشد، با ملاحظه می‌توان تصویر کودک را در اخباری که با

محوریت خود او تنظیم شده است، استفاده کرد. برخی از این ملاحظات عبارتند از:

- داشتن رضایت سرپرست کودک
- آگاهی و رضایت کودک از تصویربرداری
- آگاهی و رضایت کودک از نحوه استفاده از تصویر
- امکان حذف تصویر در صورت عوض شدن نظر او و البته آگاه کردن کودک از این که تمام تصاویر بازنشرشده، قابل حذف شدن نیستند.
- حمایت روانی کامل از کودک بعد از انتشار تصویر.

اما حمایت از کودکان و خانواده زندانیان تنها به انتشار تصاویر آن‌ها ختم نمی‌شود. فعالان و نهادهای مدنی و رسانه‌ها لازم است نیازهای کودکان دارای والد زندانی در شرایط مختلف، از جمله افراد زیر حکم اعدام، و همچنین نیازهای آن‌ها بعد از تغییر شرایط، از جمله توقف یا اجرای حکم اعدام، را نیز در برنامه‌های حمایتی خود قرار دهند. برداشته شدن توجه از خانواده و کودک فرد بعد از آزادی از زندان، تغییر وضعیت یا اعدام زندانی، یکی از موقعیت‌های آسیب‌زا برای کودکان است.

نکات عمومی برای شهروندان

گرچه انگ‌زدایی از زندان، انگ‌زدایی از جرایم و رعایت حقوق و کرامت انسانی خانواده افراد زندانی، وظیفه حکومت‌ها و نیازمند برنامه‌ای جامع و بلندمدت و صرف هزینه است، اما در نبود چنین برنامه کلانی، هر کدام از ما شهروندان نیاز داریم تا نسبت به رعایت کرامت و حقوق انسانی سایر شهروندان، حتی افرادی که جرمی مرتکب شده‌اند و خانواده آن‌ها تلاش کنیم.

- هر کدام از ما ممکن است در همسایگی مان کودکی باشد که والدی را در زندان دارد یا چنین تجربه‌ای را از سر گذرانده باشد. نداشتن نگاه منفی و همراه با انگ، اولین قدم برای حمایت از این کودکان است.
- وقت‌گذراندن با کودک افراد زندانی با نظارت خانواده و رضایت کودک، یکی از اقدامات مفیدی است که نیاز به تخصص ویژه‌ای ندارد. این کار که «مربی‌گری» نامیده می‌شود، می‌تواند ضمن نشان دادن حس همدلی، به کودک در تنظیم عواطف و تمرکز بر فعالیت‌های روزانه‌اش کمک کند. همچنین کودک می‌تواند از مربی به عنوان الگو کمک بگیرد.
- اما بر خلاف نمایش حس همدلی، ترحم‌کردن به کودک، یکی از رفتارها با آثار منفی است. این رفتار که ناقض کرامت انسانی کودک هم هست، کودک را به عنوان صاحب حق در نظر نمی‌گیرد. منظور از ترحم، نگاه همراه با دلسوزی به کودکی است که حق بودن با والدین‌اش به خاطر زندانی شدن، از او سلب شده است. کودک در هر شرایطی حق بازی، شادی، داشتن رفاه، تحصیل و سایر حقوق را دارد. اگر در برآورده‌کردن

- هیچ کدام از این حقوق کاری از دست ما بر نمی‌آید، دلسوزی کردن نه تنها کمک‌کننده نیست، بلکه آسیب‌زا است.
- اگر در همسایگی‌تان دستگیری فردی که دارای فرزند است اتفاق افتاده است، با حفظ امنیت خودتان، تلاش کنید کودک را از قرارگرفتن در معرض خشونت مستقیم و روانی حفظ کنید. این حمایت می‌تواند بعد از دستگیری انجام شود. در برخی از موارد ماموران قضایی بدون در نظر گرفتن شرایط کودک، والد او را از او جدا می‌کنند و کودک بدون سرپرست رها می‌شود. در این شرایط، بلافاصله تلاش کنید تا نزدیکان کودک را پیدا کنید. تا زمان حضور نزدیکان کودک، تلاش کنید امنیت روانی و جسمی کودکان را فراهم کنید.
  - از دروغ‌گفتن به کودک و پنهان‌کاری پرهیز کنید. اما در صورت وجود اطرافیان کودک، نحوه گفتن حقیقت و میزان اطلاعاتی را که به کودک داده می‌شود، به آن‌ها واگذار کنید.
  - از زمان تولد شبکه‌های اجتماعی، شهروند-خبرنگاری نیز پا به عرصه فعالیت اجتماعی گذاشته است؛ شهروندانی که یا از واقعه‌ای مثل زندانی شدن یک فرد مطلع می‌شوند یا به عنوان شهروند دغدغه‌مند، درباره اتفاقات از جمله زندانی شدن افراد اطلاع‌رسانی می‌کنند. به عنوان یک شهروند موظفیم که حقوق کودکان را نیز در جریان فعالیت‌های خیرخواهانه و بشردوستانه خود لحاظ کنیم. انتشار اخبار و اطلاعات در مورد افراد زندانی اگر از منابع موثق و قابل تایید نباشد، می‌تواند برای خانواده او از جمله برای کودکان او، آسیب‌زا باشد. گاهی اوقات کلماتی که به کار می‌بریم می‌تواند به انگ اجتماعی ناشی از زندان دامن بزند یا به خاطر بار ترجم، برای کودک آسیب‌زا باشد. در بخش «نکات عمومی برای فعالان مدنی و رسانه‌ها» به اصول مرتبط با انتشار تصویر کودک پرداختیم.
  - هزینه‌های رفت و آمد به زندان، به دلیل دور بودن اغلب زندان‌ها از محل زندگی افراد (حتی اگر زندانی در شهر محل سکونت خودش محبوس باشد)، یکی از عوامل تحمیل بار مالی اضافه بر خانواده‌ها و در بسیاری از

- موارد، کاهش میزان ملاقات‌های خانواده و فرد زندانی است. تامین وسیله رفت‌وآمد تا زندان با هزینه کم یا رایگان، از جمله فعالیت‌های برخی از موسسات در برخی دیگر از کشورهاست. در شرایط فعلی ایران، این کار می‌تواند به صورت غیررسمی و خودجوش توسط شهروندان اتفاق بیفتد.
- کودکان معمولاً به دلیل زندانی شدن پدر، با مشکلات مالی هم مواجه می‌شوند و از برخی از حقوق دیگرشان، مثل برخورداری از سلامتی، دسترسی به غذای کافی و سالم و آموزش، محروم می‌شوند. برخی از این کودکان به خصوص کودکان پسر ممکن است وادار به کار در کودکی شوند. حمایت مالی افراد جامعه به شکل‌های مختلف، می‌تواند به کاهش فشارها بر کودک و خانواده‌اش منجر شود و حقوق کودک را به او بازگرداند.
  - یکی از آسیب‌هایی که کودکان دارای والد زندانی می‌بینند، تکرار کلیشه‌های «خانواده کامل» شامل پدر، مادر و کودک است. البته تنها کودکان دارای والد زندانی نیستند که به خاطر تکرار این کلیشه، احساس تنهایی و نقص می‌کنند. انگ «کودک طلاق» برای کودکانی که والدین‌شان جدا شده‌اند یا چالش والد تنها (مادر تنها، پدر تنها) که بدون داشتن همسر یا همراه، کودکی را به سرپرستی پذیرفته است، از همین نوع چالش‌هاست. تکرار نکردن این کلیشه‌ها و توجه به آن در مناسبت‌ها و برنامه‌هایی که امکان تکرار این کلیشه‌ها را بیش‌تر ایجاد می‌کند، مثل جشن‌ها و روزهای خاص، می‌تواند به خانواده و کودک دارای والد زندانی برای مواجهه بهتر با این شرایط بیش‌تر کمک کند.
  - کمک به فرد آزاد شده برای بازگشت به جامعه، می‌تواند در بازسازی رابطه کودک و والد آزاد شده از زندان موثر باشد. افراد آزاد شده از زندان، بسته به مدت دوری از اجتماع، علاوه بر حمایت‌های روانی، به حمایت‌های مالی اولیه، کمک در مسیر پیدا کردن شغل و کمک در به‌روزشدن بر اساس تغییرات رخ داده در جامعه (از منظر شهرسازی، قوانین و همچنین تکنولوژی‌های تازه) نیاز خواهند داشت. این کمک‌ها می‌تواند باری را از دوش آن‌ها بردارد تا بتوانند رابطه‌شان با کودک خود را نیز بازسازی کنند.

آمادگی پیش از دستگیری یا اجرای حکم زندان

اگر احضاریه دریافت کرده‌اید، زمان اجرای حکم زندان‌تان نزدیک است یا به دلیل نوع فعالیت‌تان (فعالیت مدنی یا سیاسی) یا برخورد حکومت با خودتان یا گروه و جامعه‌ای که به آن تعلق دارید (مثلاً اقلیت مذهبی یا قوم خاص) ممکن است در معرض خطر باشید، بهتر است کودک‌تان را آماده کنید. پیشنهادات زیر در این شرایط می‌تواند مفید باشد:

- گفت‌وگو، متناسب با سن و درک کودک: در این گفت‌وگوها قرار نیست کودک را بترسانیم یا احساس امنیت را از او بگیریم. اما آماده‌کردن او برای شرایطی که ممکن است پیش بیاید، او را تا حدود زیادی از مواجه شدن با موقعیت ناشناخته و در نتیجه اضطراب شدید، محافظت می‌کند.
- حفظ امنیت روانی کودک با توضیح دادن شرایطی که در صورت نبودن شما پیش خواهد آمد.
- آماده‌بودن برای پاسخ به سوالات کودک، متناسب با میزان و شکل اطلاعاتی که به او داده‌اید. سوالاتی مانند:
  - چه بلایی سر من خواهد آمد؟
  - آیا دوباره تو را خواهم دید؟
  - آیا من کار بدی کرده‌ام؟
- آماده‌کردن محیط اطراف از جمله از طریق گفت‌وگو با مسئولان مدرسه و

- معلمان: لزوماً تمام معلمان و مسئولان مدرسه قابل اعتماد نیستند و امکان چنین گفت‌وگویی همیشه فراهم نیست، اما اگر چنین امکانی، هرچند محدود، برایتان فراهم است از آن برای جلب حمایت حداکثری برای کودک‌تان استفاده کنید. مواردی که معلمان می‌توانند انجام دهند، در بخش «نکات عمومی برای معلمان و مسئولان آموزشی» آورده شده است.
- آشنایی با قوانین به طور عمومی و محیط و شرایط زندانی که احتمالاً به آن‌جا منتقل خواهید شد، برای داشتن برنامه ارتباطی با کودک: متأسفانه مسئولان زندان‌ها لزوماً قوانین مربوط به ارتباط زندانی با خانواده‌اش را رعایت نمی‌کنند. قوانین نیز کاملاً بر مبنای منافع عالی‌ه کودک نوشته نشده‌اند. پس برای شرایط نامطلوب و نداشتن ارتباط منظم با فرزندتان هم آماده باشید.
  - برنامه‌ریزی برای والدگری اشتراکی: طوری با همسران برنامه‌ریزی کنید که تا حد امکان در تصمیم‌گیری‌های مهم برای کودک‌تان دخالت داشته باشید. در بسیاری از موارد ممکن است همسران یا نگهدارنده کودک بتوانند گرفتن تصمیم را تا ملاقات یا تماس و مشورت با شما عقب بیندازد، اما همیشه این امکان فراهم نیست. سعی کنید حداقل به کودک‌تان نشان دهید که در زندگی او نقش داشته‌اید. مسلم است که این پیشنهاد به همکاری افراد بیرون از زندان بستگی دارد.
  - داشتن برنامه برای نحوه اطلاع‌رسانی از وضعیت خودتان با حفظ حریم خصوصی و امنیت روانی کودک: در این باره در بخش‌های پیشین به خصوص در بخش «نکات عمومی برای فعالان مدنی و رسانه‌ها» مطالبی مطرح شد. در بخش «خبررسانی درباره فرد زندانی» نیز نکاتی تکمیلی در این باره آمده است.

پدرم [قبل از دستگیری و اعدامش] آماده کرده بود ما رو که این اتفاق خواهد افتاد. خیلی [اتفاق] غیرمنتظره‌ای [برای ما] نبود.
 نیکان صادق‌زاده میلانی، فرزند یک شهروند بهائی اعدام‌شده^{۱۶}

راهنمای حقوقی

- دادن وکالت‌های حقوقی لازم، به خصوص اگر مرد به زندان می‌رود: اگر پدر زندانی می‌شود و می‌خواهید فردی غیر از پدر بزرگ پدری او (ولی قهری طبق قوانین جمهوری اسلامی) مسئولیت او را به عهده بگیرید، دادن مسئولیت به آن فرد باید به صورت جزئی، شفاف و دقیق باشد. (بعد از اطمینان از صلاحیت او برای تصمیم‌گیری درباره امور کودک)
- بازکردن حساب بانکی، گرفتن پاسپورت و برخی اوراق هویتی، خروج از کشور، انجام عمل جراحی و برخی امور پزشکی و همچنین اموری که به طور غیرمستقیم به کودک مربوط می‌شود، مانند تنظیم یا تمدید اجاره نامه به وکالت پدر نیاز دارد.
- گرچه تنظیم سند رسمی از داخل زندان هم امکان‌پذیر است، اما هم‌زمان بر است و هم به دلیل نیاز به داشتن اجازه دادستانی و مامور اجرای احکام، ممکن است با موانعی همراه باشد.

۱۶- نیکان صادق‌زاده میلانی، رسانه پارسی، مجموعه «اگر»، فصل یک.

دستگیری

برای یافتن بهترین راه حمایت از کودک در مرحله دستگیری والد، پاسخ به این سوالات مهم می‌شود:

- آیا کودک شاهد دستگیری بوده است؟
- اگر نبوده، آیا از دستگیری والد باخبر شده است؟
- آیا دستگیری همراه با خشونت بوده است؟

زمانی که کودک شاهد دستگیری والد خود است و به خصوص وقتی که این دستگیری با خشونت همراه است، بروز هیجانات، نگرانی‌ها و سردرگمی در اطرافیان معمولاً آن‌ها را از توجه به کودک و نیازهای او دور می‌کند. در این شرایط کودک، بسته به سنش، با سطحی از احساس ناایمنی، اضطراب شدید و نگرانی عمیق مواجه می‌شود.

به فردی که به زندان می‌رود، پیشنهاد می‌شود:

- در حد امکان فرصتی را فراهم کنید تا از کودک خود خداحافظی کنید.
- از دادن وعده‌ای که احتمالاً از عملی‌کردنش عاجز خواهید بود، مانند این‌که «خیلی زود برمی‌گردم»، خودداری کنید.

به والد یا اطرافیان کودک که کنار او می‌مانند، پیشنهاد می‌شود:

- برای توضیح دادن شرایط به کودک وقت بگذارید. به او اطمینان دهید که در کنار او هستید و امنیت او را برقرار می‌کنید.
- کودک در این شرایط، هم نگران خودش است و هم نگران والدی که دستگیر شده است. پاسخ‌دادن منطقی، متناسب با سن کودک و بدون دادن اطلاعات و وعده‌های غلط، بسیار اهمیت دارد.

درباره کودکی که شاهد دستگیری نبوده و از دستگیر شدن والدش اطلاعی پیدا نکرده است، در بخش بعد (آگاهی کودک از زندانی بودن والد) توضیح خواهیم داد. این نکات در مورد این گروه از کودکان اهمیت دارد:

- اگر طبق توضیحاتی که خواهد آمد، بپذیریم که آگاه‌کردن کودک از دستگیری والد مهم است، یادمان باشد که او لزومی ندارد تا در جریان تمام جزئیات نحوه دستگیری باشد.
- حواس‌تان به صحبت‌هایی که در حضور کودک می‌کنید، باشد. کودکان خردسال و بزرگ‌تر ممکن است ظاهراً مشغول بازی یا فعالیت‌های خودشان باشند، اما صحبت‌های شما را می‌شنوند و ضبط می‌کنند. شنیدن جزئیات از جمله در مورد نحوه دستگیری، بدون دادن توضیح و امکان شنیدن احساس کودک، آن‌ها را با تخیلات‌شان تنها خواهد گذاشت که می‌تواند به کابوس‌های شبانه یا ایجاد اضطراب‌های شدید منجر شود.

دست‌های بزرگ بابا رو پیدا کردم و دستم رو گذاشتم تو مشتش. هنوز سرباز آخر از جلوی ما نگذاشته بود که دستم ول شد. با خودم فکر کردم مامان به این زودی بر نمی‌گرده.

حامد فرمند، فرزند یک زندانی سیاسی سابق^{۱۷}

راهنمای حقوقی

چنانچه در بخش «نکات عمومی برای وکلا و مسئولان قضایی» گفتیم، در قوانین ایران در مورد نحوه دستگیری والدین در حضور کودکان به طور خاص، مقرراتی وجود ندارد، اما نه تنها قوانین و مقررات آیین دادرسی کیفری بر دستگیری بدون خشونت تاکید دارند، بلکه هدف اصلی قانون حمایت از اطفال و نوجوانان هم جلوگیری از قرارگرفتن کودک در معرض آسیب و خطر است و کسانی که کودک را در معرض آسیب قرار می دهند، مرتکب جرم شده اند. تجربه نشان داده است که آگاهی شهروندان از حقوق شان تا حدودی از میزان فشار بر آن ها کاسته است.

آگاهی کودک از زندانی بودن والد

دانستن، حق کودک است. تحقیقات هم نشان داده است که آگاهی کودک از زندانی بودن والد، تاثیر مثبتی روی تاب‌آوری کودک می‌گذارد و به او کمک می‌کند تا از ترامای به وجود آمده، آسیب کم‌تری ببیند. از طرفی کودک می‌تواند خبر دستگیری والدش را از منابعی غیر از خانواده و افراد قابل اعتماد خودش بشنود. این موضوع علاوه بر ایجاد شوک ناگهانی، می‌تواند به رابطه او با خانواده‌اش و حتی با فرد زندانی آسیب بزند. در نظر گرفتن نکات زیر برای آگاه کردن کودک از زندانی بودن والدش اهمیت دارند:

- هیچ زمانی «بهترین» زمان نیست. مکان مناسبی را پیدا کنید و با زبان قابل فهم برای کودک به شکلی که متناسب با فهم او باشد، اتفاق را برایش توضیح دهید.
- آماده بروز هر واکنشی از سوی کودک باشید. به او حق بدهید و واکنش و احساس او را قضاوت نکنید.
- غلیان پیدا کردن احساسات کودک بر اثر شنیدن خبر یا مواجه شدن با واقعیت، نگران‌کننده نیست. مهم این است که بتوانیم کودک را در مواجهه با احساسات غلیان پیدا کرده‌اش همراهی کنیم.

ممکن است برخی خانواده‌ها نگران بازگرددن موضوع زندانی بودن والد و بروز خطرات

امنیتی برای کودک و خانواده باشند. برای برخی خانواده‌ها هم زندان، حتی به دلایل سیاسی و امنیتی، همچنان انگ محسوب می‌شود. این موضوع به خصوص در مورد زنان، زیاد شنیده شده است. همچنان پیشنهاد می‌شود که این موضوعات را هم با کودک خود در میان بگذارید. با این حال در نظر بگیرید که آن‌ها کودک هستند و رازداری برای آن‌ها مانند بزرگسالان نیست. می‌توانید از جمع‌های خانوادگی و افراد معتمد برای گفت‌وگو کردن درباره فرد زندانی و ایجاد امکان مشارکت کودک و بیان احساس و نظر از جانب او کمک بگیرید. این موضوع علاوه بر کمک به کودک برای گرفتن حس «با اهمیت بودن» و در نظر گرفته شدن، کمک می‌کند تا او فضایی را بیابد که در آن نیازی به رازداری نیست و می‌توان درباره زندان گفت‌وگو کرد.

هنوز فکر می‌کنم [اطرافیانم] به من بدهکارند که چرا این قدر طول کشید تا به من حقیقت را گفتند.

حسین دخیلی، فرزند یک شهروند بهائی اعدام شده^{۱۸}

بی خبری از فرد زندانی

معمولا در تمام سیستم‌های قضایی بین دستگیری تا اولین ملاقات، فاصله زمانی قابل توجهی وجود دارد. این فاصله زمانی در سیستم قضایی ایران ممکن است به چندین ماه هم برسد. گرچه در این زمان تمام اعضای خانواده ممکن است در بی خبری مطلق از فرد زندانی باشند، اما یادمان باشد که نگرانی‌های کودک با بزرگسال تفاوت دارد.

کودک خردسال و دبستانی ممکن است رفتن و بی خبری از والد زندانی را به خودش نسبت دهد یا فکر کند والدش دیگر او را دوست ندارد. کودکان، به خصوص کودکان دبستانی، یا نوجوانان ممکن است از والد زندانی به دلیل «ترک» خانه عصبانی باشند.

- صحبت کردن در مورد حس کودک و شنیدن بدون قضاوت احساس او
- کمک قابل توجهی به او برای تاب‌آوری خواهد کرد.
- احساس خود نسبت به فرد زندانی را از حس کودک جدا کنید و به او اجازه دهید تا هر حسی داشته باشد.
- بعد از شنیدن حس‌های کودک، می‌توانید با توضیح شرایط، به او کمک کنید تا در صورت نیاز حس خود را با حس‌های دیگری جایگزین کند.
- راهکارهایی مثل استفاده از هنر، ورزش یا بازی، نباید به منظور پنهان کردن حس‌ها و فراموشی استفاده شود.

در سه چهار ماهی که از پدرم بی خبر بودیم، خشم داشتم و عصبی بودم. بعد که از پدرم خبردار شدیم [که اعدام شده] غم [هم] به آن اضافه شد. بیژن میثمی، فرزند یکی از قربانیان کشتار دهه شصت^{۱۹}

راهنمای حقوقی

ممکن است مطابق قانون و به استناد ماده ۵۰ آیین دادرسی کیفری، فرد بازداشت شده نتواند با خانواده تماس بگیرد، اما بر اساس ماده ۴۹ همین آیین دادرسی کیفری، شما به عنوان خانواده حق دارید از طریق دادسرا و دادستانی از وضعیت او مطلع شوید.

خبررسانی درباره فرد زندانی

در بسیاری از موارد، وقتی فردی زندانی می‌شود و فرزند بیرون از زندان دارد، تصاویر کودکان‌اش برای جلب توجه عمومی به حقوق فرد بازداشت‌شده، بازنشر می‌شود. برخی از خانواده‌ها، اطرافیان کودک یا شهروندان از کودک برای تهییج هیجان دیگران با هدف کمک به فرد زندانی و البته بازگرداندن کودک به آغوش والدش، استفاده می‌کنند.

در عین حال که قرار نیست کودک از زندگی فرد زندانی حذف شود، اما در جریان خبررسانی درباره فرد زندانی، رعایت حقوق کودک، اهمیت زیادی دارد. حریم خصوصی کودک و بعضاً کرامت انسانی او با فیلم‌گرفتن از لحظات زندگی او نقض می‌شود.

کودک حقوق و نیازهایی دارد مانند حق ملاقات و ارتباط با والد زندانی، حق بر سلامتی، حق بر آموزش، حق برخورداری از رفاه و سایر حقوقی که با زندانی شدن والد به صورت مستقیم و غیرمستقیم نقض می‌شود و لازم است درباره آن‌ها اطلاع‌رسانی شود. اما همیشه لازم نیست از تصاویر و اطلاعات شخصی کودک استفاده کرد و کودک را با برچسب «کودک فرد زندانی» برای همیشه معرفی کرد.

یکی دیگر از آسیب‌های قراردادان کودک در مرکز توجه برای نجات فرد زندانی، قراردادان کودک در موقعیت «نجات‌دهنده» است. بار روانی چنین نقشی، معمولاً بیش‌تر از توان کودکان برای تاب‌آوری است. کودکان که در هر موقعیتی حق کودک‌کی کردن دارند، باید از هر فشار روانی اضافه‌ای محفوظ باشند.

توضیحات بیش‌تری در مورد نحوه اطلاع‌رسانی و انتشار تصویر کودکان در بخش «نکات عمومی برای فعالان مدنی و رسانه‌ها» آورده شده است.

زمانی که [پدرم اعدام شد]، من [کلاس دوم راهنمایی و] وسط امتحاناتم بودم [و خانواده خیر را از من پنهان کردند]. چند ماه بعد مادرم سعی می‌کرد به صورت غیرمستقیم به من اطلاع بده. [اما] من متوجه نمی‌شدم. تا این‌که [یک روز مادرم به من] گفت: تو فیلم گل‌های داودی را یادته؟ گفتم آره. گفت یادته که مادر خانواده خبر کشته شدن پدر [در زندان] رو به فرزندش نداد؟ گفتم: آره. گفت به نظرت کار درستی کرد؟ گفتم: نه. باید حقیقت را می‌گفت. [مادرم با] چشمان گریان گفت: پس دخترم من هم متاسفم. پدر تو هم اعدام شده.

سولماز علیزاده، فرزند یکی از قربانیان کشتار ۶۷^{۴۰}

پخش اطلاعات مرتبط با اتهامات و دادگاه

از زمانی که اتهامات فرد دستگیرشده به صورت رسمی اعلام می‌شود تا زمان برگزاری جلسات دادگاه و صدور رأی نهایی، گمانه‌زنی در مورد حکم احتمالی آغاز می‌شود. در مورد احکام سنگینی مانند اعدام، در انتهای این راهنما، در بخش «اعدام والد» صحبت خواهیم کرد. در صورت تمرکز رسانه‌ها روی فرد زندانی یا اهمیت پرونده‌ای که به او مرتبط شده است، حتی اگر تا مرحله صدور رسمی حکم، خانواده‌ها زندانی شدن والد را از کودک پنهان کرده باشند، احتمال آگاه شدن کودک از موضوع از طریق رسانه‌ها یا افراد دیگر وجود دارد. کودک به جز در مواردی مانند شرایطی که موضوع اتهام به او نیز مرتبط باشد، شاهد موضوع اتهام بوده باشد، یا اطلاعاتش به روند پرونده کمک کند، طبق قانون جز با تشخیص قاضی، اجازه حضور در دادگاه را ندارد. در مواردی که کودک ناچار به حضور در دادگاه است، نکات زیر می‌تواند کمک‌کننده باشد:

- آماده‌کردن روانی کودک: محیط دادگاه دوستانه نخواهد بود، اما ما کنار تو خواهیم بود.
- در تماس بودن با فرد متخصص یا همراه شدن با فرد معتمد کودک که بتواند بعد از دادگاه او را از نظر روانی همراهی کند.
- کودک ممکن است صدور حکم دادگاه را به صحبت‌های خودش در دادگاه مرتبط کند و احساس عذاب وجدان کند. باید برای او توضیح داد که در عادلانه‌ترین دادگاه‌ها هم قاضی بر اساس مجموعه‌ای از اطلاعات

تصمیم می‌گیرد. حتی اگر والد او کاری کرده باشد که به خاطر آن باید تنبیه شود، حکم دادگاه به او مربوط نمی‌شود.

اما اگر حضور کودک در دادگاه ضرورتی ندارد، محیط دادگاه که فضایی پرتنش است، می‌تواند برای کودک آسیب‌زا باشد. ممکن است برخی خانواده‌ها برای به‌رحم آوردن قاضی، کودک را به دادگاه یا محیط‌های قضایی ببرند. کارشناسان به خاطر آثار درازمدت منفی این کار، پیشنهاد می‌کنند که از مسیرهای قانونی یا در صورت نیاز کمپین‌های رسانه‌ای با رعایت حقوق کودک این موضوع را دنبال کنند. در بخش قبل (خبررسانی درباره فرد زندانی) در این باره توضیح دادیم. اما همیشه امکان کنار نگاه داشتن کودک از محیط‌های پرتنش وجود ندارد. توضیحات بالا و به‌طور کلی، گفت‌وگو با کودک برای درک احساسات او، می‌تواند در کاهش بار روانی وارد شده به کودک مفید باشد.

اما چنانچه پیش از این هم اشاره شد، آگاهی کودک از نتایج دادگاه و معنای آن و آمادگی دیگران برای پاسخ‌دادن به سوالات او مهم است. با این حال آگاه‌کردن کودک باید با رعایت فهم و درک او اتفاق بیفتد. صحبت‌کردن درباره جزئیات پرونده در مقابل کودک، به دلیل ناتوانی کودک در تجزیه و تحلیل منطقی، می‌تواند آسیب‌زا باشد. برخی از خانواده‌ها کودکان خردسال را که در کنار آن‌ها در حال بازی یا کتاب‌خوانی هستند نادیده می‌گیرند و صحبت‌های خارج از فهم آن‌ها را در مقابل آن‌ها انجام می‌دهند. کودکان معمولاً این اطلاعات را ضبط و با نوع درک خود، که لزوماً منطقی نیست، تجزیه و تحلیل می‌کنند؛ امری که می‌تواند آثار منفی روانی شدیدی برای آن‌ها داشته باشد.

به دوستانم پیغام می‌دادم که بچه‌ها را درگیر پروسه قضایی نکنند. بخشی از آن ناگریه... در چند ماهی که بازداشت موقت بودم، خانم ناچار شد... بچه را برده بود بازپرسی یا دادسرا.

احمدرضا حائری، زندانی سیاسی سابق^{۲۱}

۲۱- روایت احمدرضا حائری، اتاق «کودکان دارای والد زندانی؛ آسیب‌ها و نیازها» در کلاب آموزشکده توانا، کلاب هاوس،

راهنمای حقوقی

با مراجعه به بخش «نکاتی عمومی برای وکلا و مسئولان قضایی» می‌توانید از وکیل خود بخواهید تا با لحاظ کردن منافع عالی‌ه کودک‌تان، حقوق او را نیز در دفاعیات خود بگنجانند و از حداکثر ظرفیت‌های قانونی برای حمایت از کودک‌تان استفاده کند.

ارتباط با فرد زندانی

در زمان زندانی بودن فرد و بر اساس قانون، خانواده و کودک فرد زندانی به شکل‌های مختلفی می‌توانند با او ارتباط برقرار کنند. این شکل‌ها شامل نامه‌نگاری، تماس تلفنی، ملاقات کابینی، ملاقات حضوری و مرخصی می‌شوند. ممکن است به هر دلیلی یک یا تعدادی از روش‌های ارتباط با فرد زندانی برای کودک میسر نباشد، با این حال نکات زیر می‌تواند کمک‌کننده باشد:

- نوشتن نامه حتی اگر در همان لحظه یا در تمام دوران زندانی بودن فرد، امکان ارسال آن وجود نداشته باشد، می‌تواند تاثیرات مثبت کوتاه‌مدت و بلندمدت داشته باشد. این نامه‌ها در کوتاه‌مدت می‌تواند راهکاری برای بیان حس‌ها و عواطف کودک باشد. در بلندمدت نیز از این نامه‌ها با اجازه کودک می‌توان برای ایجاد ارتباط مجدد با والد بعد از آزادی استفاده کرد. والد بعد از آزادی می‌تواند با آگاهی از احساسات کودک خود در زمان‌های مختلف، درک بهتری از تجربه‌ای که او سپری کرده، داشته باشد. نامه‌های فرد زندانی به کودک هم می‌تواند بخشی از پازل رابطه کودک و فرد زندانی را تکمیل کند و به تعدادی از سوالات او پاسخ دهد. گرفتن حس همدلی و رفع نیاز «توجه و دوست داشته شدن» از دیگر نتایج دریافت نامه از والد زندانی است.

- منظور از «میسرنبودن امکان برقراری ارتباط»، منع‌شدن از طرف نهاد قضایی یا امنیتی است. اما اگر مثلاً کودک به دلیل سن یا شرایطی که دارد (مثلاً معلولیت)، امکان استفاده از برخی از شکل‌های ارتباطی را ندارد، مراقب باشید تا به جای او حرفی نزنید. مثلاً اگر او هنوز سواد نوشتن ندارد، می‌توانید به او کمک کنید تا با نقاشی احساس خودش را بیان کند. اما سعی نکنید تا با گذاشتن کلماتی در دهان کودک یا واداشتن او به انتخاب رنگ مشخصی، او را از بیان احساسات حقیقی‌اش محروم کنید.
- همچنین تا حد امکان تلاش کنید هیچ کودکی به خاطر شرایطی که دارد (از جمله معلولیت) از حقوق خود مثل حق ارتباط با والد زندانی محروم نشود.
- راه‌های ارتباط کودک با فرد زندانی، تنها از طریق مشهود قابل انجام نیست. حفظ نشانه‌های وجود فرد زندانی مانند عکس، نوشته و خاطره در حفظ رابطه کودک با فرد زندانی موثر است. یادآوری می‌کنیم که بروز حس‌های شدید مثل دل‌تنگی با شنیدن خاطره یا دیدن یادگاری فرد زندانی، آسیب‌زا نیست. مهم، نحوه همراهی ما با کودک و کمک به او برای مواجهه با حس‌هایش هست.
- از طرف دیگر تلاش برای ایجاد لحظه‌هایی با حضور واقعی یا مجازی فرد زندانی در زندگی کودک، در تداوم رابطه کودک و والد زندانش موثر است. به عنوان مثال اگر سیستم قضایی این امکان را نمی‌دهد که والد زندانی برای لحظه‌های مهم زندگی کودک، مانند روز اول مدرسه یا روز تولد، حضور داشته باشد، می‌توان از حضور مجازی، مانند تهیه هدیه از طرف او و هماهنگی با او برای یادآوری آن در فرصت‌های ارتباطی بعدی، استفاده کرد.

راهنمای حقوقی

منع رابطه فرد زندانی و خانواده او از جمله کودککش باید منطبق با موارد قانونی مندرج در آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها باشد. در صورت مشاهده تخلف می‌توانید موارد را با دادستان یا معاون دادستانی یا قاضی اجرای احکام در میان بگذارید. یادآوری حق کودک برای داشتن رابطه با والد زندانی بر اساس پیمان‌نامه حقوق کودک و قانون حمایت از اطفال و نوجوانان می‌تواند مفید باشد.

ملاقات با فرد زندانی

ملاقات اول

در اغلب سیستم‌های قضایی، اولین ملاقات فرد زندانی با خانواده‌اش مدتی بعد از دستگیری اتفاق می‌افتد. این زمان در نظام قضایی ایران گاهی تا ماه‌ها به طول می‌انجامد. بسته به سن و کیفیت رابطه کودک و والدش قبل از دستگیری، اولین ملاقات می‌تواند با چالش‌های پیچیده‌ای همراه باشد.

کودکان خردسال ممکن است تصویر روشنی از والد زندانی نداشته باشند. به این ترتیب محیط پر استرس ملاقات و فرصت محدود دیدار می‌تواند بار روانی بیش‌تری به آن‌ها وارد کند. اما برخی از این کودکان ممکن است وابستگی عاطفی بیش‌تری با والد زندانی (مادر یا پدر) داشته باشند. در چنین مواردی، برانگیختگی شدید احساسات در دیدار اول بعد از دوران بی‌خبری بعد از بازداشت، یکی از اتفاقات رایج برای این کودکان به حساب می‌آید. مدت محدود ملاقات، ملاقات از پشت شیشه و بدون تماس بدنی، تغییر ظاهری چهره فرد زندانی و محیط غیردوستاندار کودک زندان و سالن ملاقات، از جمله عوامل تشدیدکننده فشار روانی ملاقات، به‌خصوص ملاقات اول، برای کودک است.

کودکان دبستانی و نوجوانان احتمالاً به دلیل شکل دادن رابطه طولانی‌تر با والد پیش از دستگیری، سطح متفاوتی از فشار روانی را تحمل می‌کنند.

پیشنهادها:

- پیش از ملاقات، محیط و فضای حاکم بر ملاقات، از جمله وقت محدود و سایر محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های قانونی یا اجرایی را متناسب با فهم کودک، برایش توضیح دهید.
- اگر قبلاً سالن ملاقات را ندیده‌اید، تلاش کنید تا از طریق سایر خانواده‌ها یا روایت‌های موجود، تصویر نسبتاً واضحی از محیط زندان و سالن ملاقات به دست آورید و آن را برای کودک تشریح کنید. این کار کمک می‌کند تا کودک کم‌تر با اتفاقات پیش‌بینی نشده و ناگهانی روبرو شود.
- تا حد امکان تلاش کنید تا با گفت‌وگوی دائمی با کودک، در حین رفتن برای ملاقات، در زمان انتظار، در زمان ملاقات و بعد از آن، فضا را برای او کم‌تنش کنید و تاثیرات روانی ملاقات را کاهش دهید.
- سعی کنید تا از افراد معتمد برای گرفتن حمایت روانی قبل و بعد از ملاقات کمک بگیرید تا تنش روانی ملاقات را برای خودتان و کودک‌تان کاهش دهید.

ملاقات‌ها

بخشی از فشار روانی ملاقات، ممکن است با گذشت زمان و تکرار شدن آن کاهش پیدا کند، اما به دلایل مختلف ممکن است بین ملاقات‌ها وقفه ایجاد شود؛ دلایلی مانند ایجاد ممنوعیت یا محدودیت از سوی حکومت، تشخیص خانواده برای جلوگیری از ملاقات کودک با فرد زندانی، دوری مسیر یا هزینه‌های رفت و آمد از محل اقامت تا زندان یا دلایل موقتی مانند بیماری یا امتحانات مدرسه. این موضوعات متناسب با سن و موقعیت روانی کودک، می‌تواند هر ملاقات را برای او به شرایطی مانند ملاقات اول تبدیل کند. از سوی دیگر محیط پر استرس زندان و سالن ملاقات و نحوه انجام آن در وقت محدود و اغلب بدون تماس بدنی، ممکن است نه تنها برای کودکان تکراری و قابل تحمل نشود، بلکه ملاقات را تبدیل به یک اتفاق ناخوش‌آیند کند.

علاوه بر نکاتی که در مورد «ملاقات اول» به آن اشاره شد، توجه به موارد زیر هم می‌تواند در کاهش بار روانی ملاقات‌ها برای کودک کمک‌کننده باشد:

- احساس کودک پیش از ملاقات، حین ملاقات و بعد از آن می‌تواند با هم متفاوت باشد. گفت‌وگو با کودک در هر کدام از این مراحل اهمیت دارد.
- احساس کودک در هر ملاقات می‌تواند با موارد قبل و بعد از آن تفاوت داشته باشد. تکرار گفت‌وگو با کودک مهم است.
- همچنین احساسات کودکان مختلف، حتی خواهر و برادرها هم می‌تواند در شرایط ظاهراً یکسان با یکدیگر متفاوت باشد. شنیدن حس هر کدام به تنهایی اهمیت دارد. هرچند گفت‌وگوهای عمومی نیز در یافتن راه‌های تاب‌آوری می‌تواند مفید باشد.
- حتی زمانی که احساس کودک مشابه حس‌های قبلی خودش است و پیش از آن درباره راه‌های مواجهه با آن حس با او حرف زده‌اید، او همچنان به تکرار این گفت‌وگو، گرفتن حمایت روانی از شما و یادآوری راه‌های مواجهه برای تقویت تاب‌آوری نیاز خواهد داشت.
- شما نیز به حمایت روانی نیاز دارید. تلاش کنید تا افرادی را برای حمایت از خودتان یا گذراندن وقت با فرزندتان (و داشتن فرصت آزاد برای خودتان) پیدا کنید.
- آرامش شما و رابطه عمیق‌تان با کودک در دقایق کوتاه ملاقات، تاثیر زیادی بر تداوم رابطه شما و تاب‌آوری کودک خواهد گذاشت.
- افرادی که رابطه مثبت و موثری قبل از دستگیری با کودک داشته‌اند، گرچه دوران دوری سختی را خواهند گذراند، اما نسبت به کسانی که قبل از دستگیری رابطه‌ای قوی با کودک نداشته‌اند، با احتمال بالاتری می‌توانند به رابطه خوب و موثر با کودک ادامه دهند و از بروز آسیب‌های بیش‌تر و ماندگارتر به او جلوگیری کنند. اما اگر چنین رابطه‌ای پیش از این با کودک شکل نگرفته، با مجموعه پیشنهاداتی که در این جزوه مطرح شد، همچنان می‌توان از کودک حمایت کرد و ارتباط قوی‌تر با او را شکل داد.

تصویری که من از پدرم داشتم، تصویر پشت شیشه سالن ملاقات بود. در آن سال‌ها از او [به خاطر این تصویر] می‌ترسیدم و تا الان، یعنی ۳۷ سالگی، به دلیل داشتن این حس، فکر می‌کردم آدم بدی هستم. تازه متوجه شدم که کودکان دیگری هم تجربه مشابهی داشتند.

آزاده ضیغمی، فرزند یکی از قربانیان کشتار دهه شصت^{۲۲}

کودکان و مدرسه

کودکان در سن مدرسه، ممکن است با اختلالاتی در رفتار و روان‌شان مواجه شوند. آن‌ها ممکن است پرخاشگری یا گوشه‌گیری کنند. زندانی شدن والدین می‌تواند روی تمرکز آن‌ها تاثیر منفی بگذارد و این موضوع به افت تحصیلی‌شان منجر شود. اختلال اضطراب نیز از دیگر آثار زندانی شدن والدین است. اختلال اشتها و خواب هم ممکن است در برخی از کودکان، به خصوص کودکان در سن دبستان، مشاهده شود. در این زمینه نکات زیر می‌تواند کمک‌کننده باشد:

- همراهی با کودکان با در نظر گرفتن این علایم و سایر تاثیرات زندانی شدن والدین بر کودک می‌تواند از اثرات منفی آن برای کودکان در سن مدرسه بکاهد.
- چنانچه اشاره شد، یکی از اثرات زندانی شدن والدین می‌تواند افت تحصیلی باشد. حمایت‌های بزرگسالان و همسالان برای همراهی با کودک در رسیدن به امور درسی، می‌تواند از این افت جلوگیری کند.
- داشتن مربی/الگو می‌تواند تاثیر مثبتی بر تاب‌آوری و گذار کم‌آسیب‌تر از دوران زندانی شدن والد بگذارد. همسالان، کودکان بزرگسال و بزرگسالان می‌توانند نقش الگو یا مربی را برای کودک ایفا کنند. در تحقیقات علمی مرتبط با آثار زندانی شدن والدین بر کودکان، معمولاً از افراد بزرگسال که در یک دوره طولانی (یک سال یا بیش‌تر) زمان مشخصی را با کودک صرف می‌کنند، به عنوان مربی نام برده می‌شود.

- مربی یا الگو قرار نیست برنامه خاصی را با کودک داشته باشد. حتی گذراندن وقت با او هم تاثیر مثبتی بر کودک خواهد گذاشت. اما آن‌ها می‌توانند نقش‌های بیش‌تری، مانند حل مسائل درسی، ارائه الگوهای رفتاری مثبت، انجام تفریحات مشخص یا حتی همراهی در زمان‌های خاص مثل ملاقات‌ها را بر عهده بگیرند.
- در شرایط ایده‌آل، نهادهای مدنی با نظارت‌های دولتی انتخاب مربیان را زیر نظر دارند، اما در شرایط کنونی ایران، داشتن ملاحظات سخت‌گیرانه در انتخاب الگو/مربیان از طرف خانواده‌ها مهم است.
- ارتباط الگو/مربی باید زیر نظر کامل والد یا سرپرست کودک انجام شود. امنیت روانی، جسمی و جنسی کودک باید در اولویت باشد.

شاید اگر پدرم [زنده] بود، رشته دیگری را که علاقه اصلی‌ام بود برای ادامه تحصیل انتخاب می‌کردم، نه امن‌ترین رشته که بیش‌ترین درآمد را داشته باشد.

شهره روشنی، فرزند یک شهروند بهائی اعدام‌شده^{۲۳}

راهنمای حقوقی

طبق قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، کودکان دارای والد زندانی جزء کودکان در معرض خطر هستند و وزارت آموزش و پرورش برای حمایت از این کودکان موظف است تا مدیران و کارکنان آموزشی و اداری خود را در زمینه حقوق کودکان آموزش دهد. نقض کرامت انسانی کودکان و آزار روانی آن‌ها توسط مسئولان مدرسه، در هیچ حالتی پذیرفته نیست و در صورت مشاهده آن طبق قانون می‌توانید پیگیر باشید.

کودکان و زندگی روزمره

از یک طرف همه چیز به موضوع زندانی شدن والد کودک مرتبط نیست. از طرف دیگر، حفظ روال عادی زندگی، به کودک در سنین مختلف کمک می‌کند تا در برابر تراuma تاب‌آوری داشته باشد.

با در نظر گرفتن حس عذاب وجدان یا سایر حس‌های ناخوش‌آیند در کودک، داشتن برنامه‌های تفریحی، مسافرت و بودن در جمع دوستان می‌تواند دوران زندانی بودن والد را با آسیب‌های کم‌تری همراه کند.

از جمله اتفاقات در زندگی روزمره کودک، روزهای خاص ملی، مذهبی یا آیینی و خانوادگی است، مانند عید نوروز، روزها و عیدهای خاص در مذاهب و فرهنگ‌های مختلف، روزهایی مثل روز معلم و همچنین روز تولد کودک، والد زندانی یا دوستانش. به جز روزهای تولد، سایر روزهای خاص و عیدها هم معمولاً به نحوی با والد زندانی گره خورده است. معمولاً خانواده‌ها در این روزها دور هم جمع می‌شوند یا مراسمی با حضور والدین برگزار می‌شود. در چنین شرایطی کودک جای خالی والد زندانی‌اش را بیش‌تر حس خواهد کرد.

- تا حد امکان تلاش کنید غیبت فرد زندانی را جبران کنید. مثلاً دادن هدیه‌ای از طرف فرد زندانی به کودک در روز تولدش می‌تواند به تداوم رابطه عاطفی بین او و والد زندانی‌اش کمک کند.
- گفت‌وگو با کودک و شنیدن حس‌های او را فراموش نکنید. ممکن است

کودک با حس‌های متناقضی مانند غم شدید (ناشی از نبودن والد) و شادی (به خاطر مهمانی و هدایایی که دریافت می‌کند) روبرو باشد. کودک لزوماً نمی‌تواند این حس‌ها را شناسایی کند و با آن‌ها روبرو شود و همین موضوع شرایط را برای او دشوارتر می‌کند. گفت‌وگو با او می‌تواند مواجهه او با حس‌هایش را آسان‌تر کند.

- در بسیاری از موارد دریافت «همدلی» کمک موثری به کودک برای مواجهه با حس‌های متضاد یا ناخوش‌آیند می‌کند. این‌که کودک احساس کند در حس‌هایش تنها نیست یا حق دارد چنین حس‌هایی را تجربه کند، به او در یافتن راه‌های مواجهه با آن کمک می‌کند.

- خواندن داستان‌های کودکانه که تفاوت‌ها را به رسمیت بشناسد و به کودک یادآوری کند که تنها کودکی نیست که یکی یا هر دو والدش در کنارش نیستند، به او در یافتن راه سالم برای عبور از این شرایط کمک می‌کند.

گاهی عذاب وجدان دارم و فکر می‌کنم می‌توانستم کاری کنم تا پدرم آزاد شود و نکردم.

عسل مسکین نواز، فرزند یک زندانی سیاسی^{۲۴}

۲۴- روایت عسل مسکین نواز، اتاق «کودکان دارای والد زندانی؛ آسیب‌ها و نیازها» در کلاب آموزشکده توانا، کلاب‌هاوس،

آزادی والد

آزادی والد از زندان، شروع مرحله تازه‌ای از رابطه کودک و والدی است که به دلیل دوران دوری و غیبت، در رابطه‌شان اختلال ایجاد شده است. گرچه طول مدت دوری والد از کودک، سن کودک در زمان زندانی و آزاد شدن والد و همچنین کیفیت رابطه کودک و والد پیش از دستگیری و در طول زندانی بودن او، بر کیفیت رابطه کودک با والدش بعد از آزادی تاثیر زیادی می‌گذارد، اما این به معنای آن نیست که دوری کوتاه مدت والد از کودک لزوماً تاثیر کمی بر کودک و رابطه‌اش با والد خواهد گذاشت. اگر در طول این مدت کوتاه، توضیح کافی به کودک داده نشده باشد یا او فرصت مواجهه درست با احساساتش را نداشته باشد، حتی چند هفته یا چند ماه دوری هم می‌تواند بر کیفیت رابطه بعد از آزادی، تاثیر منفی زیادی بگذارد.

آزادی موقت

اگر فرد به صورت موقت از زندان آزاد شده باشد، پیشنهاد می‌شود که متناسب با سن و درک کودک، احتمال بازگشت به زندان و جدایی مجدد را با کودک در میان بگذاریم. برانگیخته شدن احساسات کودک بر اثر مواجهه با اخبار ناگوار، نگران‌کننده نیست. مهم این است که کودک بتواند با حس‌های خود مواجهه شود و راهکار سالمی برای فرونشاندن حس‌های برانگیخته شده خود پیدا کند. حفظ امنیت روانی کودک اهمیت دارد. پس اگر والد به صورت مشروط آزاد شده

است، یا برای او هنوز حکمی صادر نشده یا حکم تعلیقی صادر شده است، به این معنا که هر زمانی ممکن است این حکم به اجرا در بیاید، خانواده‌ها می‌توانند متناسب با سن و درک کودک تصمیم بگیرند در چه مرحله‌ای و چطور کودک را برای مواجهه با زندانی شدن احتمالی والد آماده کنند. اما داشتن برنامه برای آن زمان اهمیت دارد. از جمله اقداماتی که در این مدت می‌توان انجام داد، تمرین گفت‌وگوی موثر و تمرین شناخت حس‌های همراه کودک است.

آزادی دائم

- نگهدارنده کودک، چه والدی باشد که بیرون از زندان بوده و چه فرد دیگری از خانواده، نقش مهمی در پیوند دوباره کودک و والد آزادشده ایفا می‌کند. بسیاری از خانواده‌هایی که در آن، مادر بزرگ یا پدر بزرگ نقش سرپرست موقت کودک را ایفا کرده‌اند، از این تجربه گفته‌اند که کودک خردسالشان آن‌ها را بعد از آزادی پدر یا مادر نمی‌دانسته است.
- همان‌طور که فرد آزادشده نیاز دارد تا درک کند که کودک او همان فردی نیست که قبل از بازداشت می‌شناخت، اطرافیان کودک نیز باید به او کمک کنند تا کودک هم درک کند که فرد آزادشده از زندان نیز همان فرد قبلی نیست و ممکن است با آسیب‌هایی مواجه شده باشد. همچنان فراموش نمی‌کنیم که انتظاری که از بزرگسال برای درک کودک داریم با انتظار ما از کودک یکسان نیست.
- در شرایطی که نهادهای مدنی امکان فعالیت در زمینه آماده‌سازی خانواده‌ها برای آزادی و ارائه خدمات و حمایت‌های بعد از آزادی را ندارند و حکومت هم در این زمینه اقدام موثر و مفیدی انجام نمی‌دهد، بار خانواده‌ها برای گذار سالم از این دوره سنگین‌تر است.

پیشنهاد‌های عمومی برای والد آزادشده

- از دورانی که در زندان بوده‌اید، در حد درک کودک برای او تعریف کنید. برای سنین کوچک‌تر، بدون عادی جلوه دادن شرایط زندان، گفتن

از اتفاقات روزمره‌ای که کودک هم با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کند، مانند خوابیدن، مسواک زدن و خرید از فروشگاه، می‌تواند مفید باشد. همچنین برای تمام کودکان، گفتن از روش‌های مقاومت و گذار از فشارهای زندان، می‌تواند کمک‌کننده باشد.

پنهان کردن آن دوره به دلیل ترس از آزردن خاطر شدن کودک، شکاف احتمالی بین شما و کودک را عمیق‌تر می‌کند.

- به کودک، به خصوص به کودکان دو تا هشت ساله، پیش دبستانی و اوایل دبستان، اطمینان دهید که زندانی شدن شما به آن‌ها ارتباطی نداشته است.
- احساس و شرایط خود را در لحظه‌های خاص، مانند ملاقات‌ها، ممنوع‌الملاقات شدن‌ها و روز اول دستگیری، متناسب با درک و سن کودک با او در میان بگذارید. به خصوص در سنین خردسالی و دبستان، کودک تصویری از شرایط فرد مقابل ندارد و همه چیز را از زاویه خودش می‌بیند. گفت‌وگوی شما علاوه بر کمک به ایجاد رابطه دوباره، به تغییر نگاه کودک هم کمک می‌کند.

در عین حال تلاش کنید تا حس و حال کودک را در آن لحظه‌ها یا لحظات دیگری که دوست دارد از آن‌ها بگویید، بشنوید و درک کنید. به این ترتیب به او اجازه داده‌اید تا فشارها و حس‌های منفی را که در آن دوران داشته است، با شما در میان بگذارد. اگر بیان شرایط و احساسات فرد آزادشده به شنیدن احساسات و شرایط کودک در زمان زندانی بودن فرد منجر نشود، بازسازی رابطه والدین با کودک بعد از آزادی از زندان، کامل شکل نخواهد گرفت و در برخی موارد به شکاف این رابطه خواهد افزود.

راهنمای حقوقی

طبق ماده‌های ۱۶۸، ۳۱۱ و ۳۱۲ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها، وظیفه حمایت از زندانی بعد از آزادی بر عهده «مراکز مراقبت بعد از خروج» با همکاری نهادهای تخصصی و موسسات غیرانتفاعی است. طبق این مواد،

«ارتباط با خانواده» نیز به عنوان یک سرفصل حمایتی در نظر گرفته شده است.

وقتی منتظرش ایستاده بودم، [با خودم] فکر می کردم وقتی بیاد باید چه کار کنم؟ نمی دونستم. یعنی هیچ وقت فکرش رو نکرده بودم. اون موقع هم که برای [آزادیش] دعا می کردم، یعنی به ستاره ام نگاه می کردم، به این لحظه فکر نمی کردم. وقتی رسید به من، چه کار کردم؟ اون چه کار کرد؟ بغلم کرد؟ مثل همون روز تو اون اتاق تاریک که سربازها نگاه مون می کردند؟ شاید ...

حامد فرمند، فرزند یک زندانی سیاسی سابق^{۲۵}

اعدام والد

گرچه در مواردی در نظام قضایی جمهوری اسلامی ایران فاصله صدور تا اجرای حکم اعدام بسیار کوتاه بوده است، اما در همین موارد هم موضوع اعدام شدن فرد از مدت ها قبل با شایعه یا خبر اتهامات و بعد، برگزاری دادگاه و طرح کیفرخواست، به گوش خانواده و احتمالاً کودکان آن فرد رسیده است. با این حال در بیش تر موارد این فاصله طولانی تر است و ممکن است تا چندین سال به طول بینجامد.

در تمام این مدت کودکان علاوه بر تمام آثار زندانی شدن والد، فشار روانی ناشی از زیر حکم اعدام بودن والد خود را نیز تحمل می کنند. چه زمانی که تلاش های حقوق بشری برای توقف و لغو حکم اعدام به نتیجه برسد و چه زمانی که حکم اعدام اجرا شود، اغلب حمایت هایی که تا آن لحظه از کودک و خانواده او انجام می شد، متوقف می شود. هرچند آن حمایت ها نیز عمدتاً حمایت های همدلانه عمومی یا تلاش های حقوق بشری در راستای لغو حکم اعدام و معطوف به فرد زیر حکم اعدام بوده است و کم تر خود کودکان را نشانه رفته است. در این زمینه توجه به این نکات مفید است:

- همانند موضوع عمومی زندانی شدن والد، در زمان زیر حکم اعدام بودن والد نیز کودک به توجه ویژه ای نیاز دارد تا بتواند حس های خودش را بشناسد، آن ها را بیان کند و راه های سالم مواجهه با آن ها را پیدا کند.
- پنهان کردن حکم اعدام از کودک که در مواردی با پنهان کردن اجرای حکم

- همراه می‌شود، می‌تواند آسیب‌های جدی به روان کودک و رابطه او با بزرگسالان اطرافش بزند.
- در شرایطی که امکان ملاقات آخر وجود دارد، متناسب با سن کودک، معمولاً آن را به عنوان امکان خداحافظی و بخشی از مسیر سوگواری پیشنهاد می‌کنند.
  - کودکانی که پیش از وقوع مرگ تراژیک والد خود با پدیده مرگ آشنا شده باشند، امکان بهتری برای تاب‌آوری در اختیار دارند. کارشناسان به خانواده‌ها توصیه می‌کنند که از خردسالی و متناسب با سن و درک کودک، موضوع مرگ را با پدیده‌های اطراف (مانند تغییرات در طبیعت) برای کودک تشریح کنند.
  - دفتر کوپیکر سازمان ملل جزوه‌ای را با عنوان «کاهش بار مجازات اعدام پدر یا مادر برای فرزندان» به فارسی منتشر کرده است که در شناسایی ویژگی‌های شرایط کودک با والد زیر حکم اعدام یا اعدام‌شده موثر است.

خیلی زمان برد تا خودم را آرام کنم که پدرم انتخاب کرد که با ما نباشد.

مونا کثیری، فرزند یک شهروند بهائی اعدام‌شده^{۲۶}

راهنمای حقوقی

با مراجعه به بخش «نکات عمومی برای وکلا و مسئولان قضایی» می‌توانید از حقوق فرد زیر حکم اعدام و حقوق خود به عنوان خانواده فرد اعدام‌شده مطلع باشید و آن‌ها را مطالعه کنید.

